

FLORENCE NIGHTINGALOVÁ

zakladatelka dobrovolné ošetrovatelské péče

Mgr. Josef Švejnoha

Vydal Úřad Českého červeného kříže
Praha 2004

Věnováno mé manželce Heleně, které patří poděkování za velkou trpělivost a významnou pomoc při vyhledávání archivních materiálů a pořizování fotodokumentace.

Poděkování patří rovněž paní Marii Chmelíkové za překlady některých zahraničních materiálů a také slečně Lindě Sochorové a Ing. Václavu Černému, pracovníkům Úřadu ČČK, za spolupráci při překladech zahraničních podkladů a získávání obrazových a ilustračních materiálů. Další poděkování adresuji mimořádně ochotné a vstřícné paní Veronice Němčické v Knihovně Akademie věd ČR a stejně ochotným pracovnícím ve studovně časopisů Národní lékařské knihovny a ve studovně v Městské knihovně v Praze. Konečně děkuji za vzácnou pomoc také pracovníkům Muzea Florence Nightingalové při Nemocnici svatého Tomáše v Londýně.

Odborná recenze: MUDr. Juraj Szántó

OBSAH

Úvod.....	5
1. Dětství a mládí	6
2. Absolvování školy diákonek v Německu	11
3. Ředitelkou Ústavu pro dámy v nouzi v Londýně.....	13
4. Florence Nightingalová v Krymské válce	14
5. Zasloužené uznání po návratu	25
6. Reformátorka ošetrovatelské péče a zdravotnictví.....	28
7. Lidský profil Florence Nightingalové	40
8. Medaile Florence Nightingalové udělovaná Mezinárodním výborem ČK.....	44
9. Muzeum Florence Nightingalové v Londýně.....	48
10. Osobnosti kolem Florence Nightingalové.....	50
Literatura.....	52

ÚVOD

Vážený čtenáři,

tak jako postava švýcarského humanisty Henri Dunanta je neodmyslitelně spojena s počátky mezinárodního hnutí Červeného kříže, patří osobnost Florence Nightingalové stejně nezvratně k počátkům dobrovolné ošetrovatelské služby.

Letos je tomu právě 150 let, kdy Florence Nightingalová v čele skupiny 38 obětavých dobrovolnic odjela do nemocnice v tureckém Scutari, aby tam pomáhala vojákům zraněným na bojištích Krymské války. Vojáci, kterým pomáhala, jí milovali, nazývali ji „dámou s lampou“ a „laskavou utěšitelkou“.

Téměř dvouletý velmi namáhavý pobyt v této zanedbané britské nemocnici, v níž se jí vedle přímé pomoci raněným podařilo i ráznými organizačními a hygienickými opatřeními snížit úmrtnost vojáků ze 42 % na pouhých 2 %, byl ale jen prvním krokem na její cestě k reformám ošetrovatelské péče, ale i celého zdravotnictví ve Velké Británii.

Florence Nightingalová napsala řadu odborných příruček především o ošetrovatelské péči a o nemocniční péči, založila v Londýně první ošetrovatelskou školu, která nesla její jméno a stala se vzorem pro podobná vzdělávací zařízení na celém světě.

Po návratu z Krymské války se jí dostalo v Anglii zaslouženého ocenění. Opakovaně byla přijata královnou Viktorií, přicházeli za ní premiéři, ministři, guvernéri, vysocí státní úředníci či biskupové, aby jí žádali o radu nebo vyjádření. Jejím jménem byly pojmenovávány lodě i hospody, psaly se o ní stovky oslavných článků a básní, vycházely o ní knihy, její portrét zdobil mnoho suvenýrů, dostala se pochopitelně i do Muzea voskových figur Madame Tussaudové v Londýně. Jako první žena byla přijata do Královské statistické společnosti v Londýně, jako první ženě v historii jí byl králem Eduardem VII. udělen Řád za zásluhy. Při londýnské Nemocnici svatého Tomáše je dnes zřízeno její muzeum.

Na její zásluhy nezapomnělo ani mezinárodní hnutí Červeného kříže. Mezinárodní výbor ČK uděluje od roku 1912 každé dva roky nejzasloužilejším dobrovolným ošetrovatelkám Medaili Florence Nightingalové.

V Československu ani v České republice sice o ní vycházely ojedinělé články, ale dosud nikdy nevyšel samostatný ucelený životopis Florence Nightingalové. Český červený kříž se snaží vydáním této příručky toto bílé místo alespoň částečně zaplnit a doplňuje tak řadu vydaných biografii významných osobností spojených s Červeným křížem.

MUDr. Zdenko Vlček, CSc.
prezident Českého červeného kříže

1. DĚTSTVÍ A MLÁDÍ

Rodinné prostředí

Florence Nightingalová se narodila **17. května 1820** v zámožné, vzdělané, úspěšné a vlivné anglické rodině a ve společenských kruzích, v nichž její pozdější úspěchy na ošetrovatelském poli byly nepravděpodobné, ba dokonce nemožné. Její otec, William Edward Nightingale, zdědil velký majetek (nemovitosti v Derbyshire) a vedl se svou manželkou Frances (Fanny) čilý společenský život, zahrnující i časté objížďení památek. Její matka Frances Nightingalová pocházející ze starobylé obchodnické rodiny se věnovala sociálním záležitostem bez ohledu na své postavení ženy z vyšších kruhů. Některé prameny uvádějí, že Nightingalové byli stejně jako mnozí jiní bohatí Angličané snobští, arrogantní a ztřeštění.

Oba rodiče byli unitáři. Otec byl členem jedné významné politické strany v Anglii, která byla ve své době zapojena do protiotrokářského hnutí.

Jejich dvě dcery - Parthenope a Florence - se narodily během prodloužených dvouletých líbánek svých rodičů po Evropě (1818–1820). Byly pojmenovány podle míst v Itálii, kde se narodily: Parthenope v roce 1819 podle Neapole (Parthenope je starý název Neapole z řeckých dob), Florence v roce 1820 podle Florencie. Zlí jazykové později uvádí, že se Florence Nightingalová také klidně mohla jmenovat Venezia, Santoria nebo Rimini.

*Florence Nightingalová se sestrou Parthenope
(akvarel Williama Whita z roku 1836)*

Otec, absolvent slavných univerzit v Cambridge a Edinburghu, si jako mnoho jiných otců vždy přál mít syna a proto se k Florence choval spíše jako ke svému příteli a společníkovi než jako ke dceři. Předvídavě dbal na výuku svých dcer a zejména Florence dosáhla na svou dobu vynikajícího vzdělání. Obě děvčata vyučoval jazykům (francouzštině, němčině, italštině, ale i latině a řečtině), dějepisu, filozofii, klasické literatuře, gramatice, slohu, hudbě a matematice (na počátku 19. století bylo běžné, že děvčata nechodila do školy a doma je učili rodiče nebo domácí učitelé). Právě díky výchově svého otce se Florence naučila pochopit

Unitářství je náboženské hnutí zdůrazňující jednotu Boha a odmítající klasické křesťanské učení o Trojici. Usiluje o eticko-humanistickou osvětu. Rozvinulo se především v 18. st. v Anglii a v 19. st. v USA.

a analyzovat podstatu věci jako celku. Matematika a hlavně statistika byly vědy, které Florence milovala ze všeho nejvíce. Bohužel jí však nebylo umožněno, aby některou z těchto věd studovala.

Rodina žila částečně na svých rodinných sídlech v Lea Hurst a na venkovském panství Embley Park v Hampshire a v době společenské sezóny v domě v Londýně.

Dům v Lea Hurst, postavený v gotickém stylu, měl patnáct ložnic a kolem něj protékala řeka Derwent. Rodina Nightingalových v něm trávila převážně letní měsíce. Když Florence pobývala později v Krymské válce v nemocnici ve Scutari a naslouchala šumění moře, poznamenala si: „... *Vrací mě to ve vzpomínkách k milované řece. Jak často jsem jí naslouchala, když jsem se dívala z okna pokoje sester ...*“.

Embley Park v hrabství Hampshire bylo georgiánské panství, které otec William Edward Nightingale koupil, když bylo Florence pět let. Dům postavený v alžbětinském stylu byl natolik rozlehlý, že o něm Florence Nightingalová později napsala: „... *Vždycky jsem při pohledu na řadu oken přemýšlela jak ho změním na nemocnici a jak v ní rozmístím lůžka ...*“. V Embley Parku pobývala rodina převážně v zimním období.

Dětství

Dětství strávila Florence převážně na venkově. Bývala často nemocná a nikdy si příliš nehrála s ostatními dětmi. Podle všech zmínek byla plaché a vážné dítě, které dávalo přednost samotě před společenským děním, které preferovaly její sestry, bratřanci a sestřenice. Sir **Edward Cook** v jejím životopise např. popisuje její zajímavý herbář, její teta **Mae Smithová** v jiné biografii uvádí její oblíbené básně. Zachovaly se rovněž její sbírky lastur, mincí a suvenýrů z cest.

Jedna z pozdějších legend o ní traduje, že již jako dítě obvazovala své panenky a vypravuje se, že prvním raněným, kterého ošetřovala, byl ovčácký pes, jemuž napravovala zlomenou nohu.

Pamětníci ve svých vzpomínkách uvádějí, že Florence jako mladá dívka byla vysoká, štíhlá a okouzující, uměla psát chytré dopisy a příjemně malovat, jenže její inteligence kousala a vtíp bodal. Říká se o ní, že byla vysloveně studijní

Dům v Lea Hurst (kresba Parthenope Nightingalové z roku 1855)

Dům v Embley Park (kresba Parthenope Nightingalové z roku 1856)

Perokresba Florence Nightingalové od přítelkyně Hilary Bonham-Carter z roku 1845

typ - bez potíží zvládala latinu, italštinu a řečtinu. Její o rok starší sestra Parthenope pomáhala mamince aranžovat květiny, ráda kreslila a malovala a jevila sklony spíše k vyšívání.

Život Florence jako mladé dívky byl velmi nepraktický. Sama si o tom tehdy zapsala:

„... neuměla jsem si sama ani učesat vlasy, nerozeznala jsem rýži od ječmene, plátno od bavlny ...“. Předpokládalo se, že jejím údělem bude (jak bylo v té době obvyklé) vdát se, porodit děti a vychovávat je.

Jako každá bohatá dívka své společenské třídy Florence Nightingalová poslušně prodělala oficiální vstup do společnosti zahrnující i její představení tehdejší anglické královně Viktorii a oddala se kolotoči plesů, banketů a dalších radovánek. Rodina Nightingalových si k tomu účelu zabrala půlku patra v londýnském hotelu Carlton. Florence však měla pocit, že život má vyšší smysl než jen nekonečnou řadu lehkovážné zábavy završené sňatkem. Dá se říci, že od mládí cítila určitý odpor k bezstarostnému životu, který se před ní otevíral.

Kočár, jímž rodina Nightingalových podnikala cesty po Evropě

Rodina Nightingalových hodně cestovala. V letech 1837–1839 podnikli velké turné po Francii, Itálii a Švýcarsku. Dlouhé cesty absolvovali velkým kočárem. Florence si dělala pečlivé poznámky o krajině, umění a architektuře, ale také o zákonech a sociálních podmínkách v zemích, které navštívili.

Další důležitou věcí, která sehrála velkou roli v jejím životě, bylo náboženství. Byla hluboce věřící člověk. Její velmi nezaujatý pohled, nezvyklý na tehdejší dobu, byl podporován liberálním rodinným zázemím. Dne

7. února 1837 si jako sedmnáctiletá do svého deníku zapsala: „... Promluvil ke mně Bůh a povolal mne do svých služeb - Tvým posláním budiž sloužit nemocným lidem ...“. (Dodejme v této souvislosti, že podle jejích slov s ní Bůh poté v jejím životě porozprávěl ještě čtyřikrát, ačkoliv jejich vztah byl nejistý: Ve svých 70 letech si poznamenala:

„Musím mít na paměti, že Bůh není můj osobní tajemník ...“). Anglický spisovatel **Richard Gordon** k tomu ve své knize *Slavní a obtížní pacienti* v kapitole věnované Florence Nightingalové uvádí, že takové vnitřní hlasy odpovídají diagnóze schizofrenie.

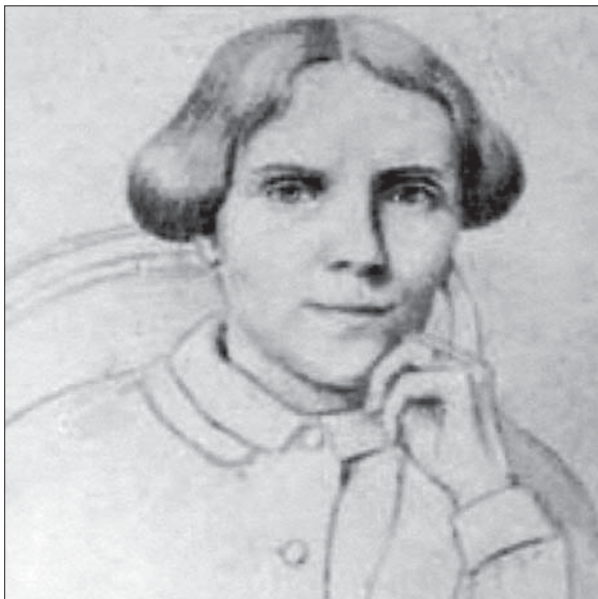
Rozhodnutí stát se ošetřovatelkou

Ve třidvaceti letech se z Florence stala snivá, introspektivní, sebekritická a znuděná mladá žena. Dá se říci, že vcelku náhodně navštívila venkovskou nemocnici a když viděla všechnu tu bídu, prohlásila sice nesmělá, ale umíněná a tvrdohlavá Miss Nightingalová, že bude ošetřovatelkou. Již od roku 1845 začala docházet do nemocnic a zdravotnických zařízení, aby si o nich udělala představu. Rozhodla se také sbírat zkušenosti v zahraničí a proto se rozjela po světě - cestovala po Německu, Itálii, Francii, ale také po Turecku a Egyptě.

Kresba Florence Nightingalové od její sestry Parthenope z roku 1850

Když rodičům ve svých pětadvaceti letech oznámila, že se cítí povolána stát se ošetrovatelkou, upřímně se zděsili (údajně si to i v rodině vyžádalo zvýšenou spotřebu čichací soli); a částečně i právem. Nemocnice byly tehdy zchátralé a špinavé a nebylo ničím neobvyklým, když se příchozím na oddělení udělalo špatně pouze z toho, co spatřili a ucítili. Ošetrovatelkami byly často kromě jeptišek ženy z nemajetných rodin nebo ženy nevalné pověsti, mnohdy prostitutky, bez zdravotnické průpravy, z nichž mnohé byly i alkoholičky. Tradovalo se tehdy, že sestry nepatří k „dámám“, ale jsou podřadnými služkami často pochybné pověsti.

Elizabeth Blackwellová - první žena lékařka v britském království

Touha Florence Nightingalové věnovat se medicíně a ošetrovatelství se ještě umocnila po návštěvě Nemocnice svatého Bartoloměje v Londýně. Poznala zde totiž **Elizabeth Blackwellovou**, (1821– 1910), což byla první žena, která v britském království získala kvalifikaci lékařky. Elizabeth měla za sebou hodně těžkých zkušeností, především musela neustále čelit předpojatosti a společenské izolovanosti.

V první polovině 19. století byla kariéra ošetrovatelky pro vzdělanou dívku z dobré rodiny nepředstavitelná. Podle názoru Nightingalových nemohla žádná slušná dáma v žádném případě tak pokleslé povolání vykonávat. Rodiče její snaze odporovali, posmívali se jí a říkali: „*Ošetrovatelka, proč ne kuchařka?*“. Rozhodli se vznikající problém řešit osvědčeným způsobem - vyslali dceru v doprovodu rodinných přátel, manželů Charlese a Seliny Bracebridgeových, na dlouhé zahraniční výlety, aby přišla na jiné myšlenky.

Trojice cestovatelů v letech 1847-1850 postupně navštívila Itálii (šest měsíců pobývali v Římě, kde se také Florence setkala s přítelem Sidney Herbertem, pozdějším ministrem války, a jeho mladou ženou Elizabeth), Francii, Německo, Řecko, Turecko a Egypt (plavba po Nilu, Karnak, Abu Simbel). Slečnu Florencie antické památky, na rozdíl od rodičů, ale příliš neuchvátily. Zajímala se na těchto cestách především o nemocnice a útluky pro opuštěné děti. Pořizovala a uchovávala si podrobné zápisy

*Kresba Parthenope
Nightingalové od její sestry
Florence Nightingalové*

ky o všem, co se týkalo organizace a řízení nemocnic, hygieny, stavebního uspořádání jednotlivých oddělení a také práce lékařů.

V roce 1846 se jí dostala do rukou ročenka protestantské Diákonie v německém Kaiserswerthu, která ji velmi zaujala. Proto se nakonec v červenci 1850 na její výslovné přání trojice cestovatelů vypravila právě tam - do malého nevýznamného německého městečka na dolním toku Rýna - Kaiserswerthu, kde navštívila mateřský dům diákonek. Po návratu do Anglie publikovala brožurku o práci tohoto zařízení v Kaiserswerthu.

Neustále sledovala knihy a zprávy o nemocnicích, veřejném zdravotnictví a hygienických zařízeních. V roce 1850 strávila určitou dobu jako dobrovolná ošetřovatelka se Sestrami svatého Vincenta de Paul v egyptské Alexandrii. O rok později - v roce 1851 - získala Florence od otce konečně souhlas studovat na zdravotní sestru. Později získala zdravotnické vzdělání u Milosrdných sester v Paříži a zejména v církevní nemocnici a mateřském domě diákonek (evangelických ošetřovatelek nemocných) v německém Kaiserswerthu, kam se později (1851) vrátila k serióznímu studiu. Tomu však budeme věnovat samostatnou kapitolku této knihy.

Florence Nightingalová (v Berlíně 1851)

V tuto chvíli proto v jejím životě toto období přeskočíme. Když se po třech měsících vrátila z Kaiserswerthu domů, potěšila zejména matku, pocházející ze zapřísáhlé unitářské rodiny, která se znovu začala vznášet na perutích Florenciiných sňatkových ambicí. Jejím cílem bylo najít Florence vhodného

manžela. Proto byla velmi pohoršena, když její dcera odmítla nabídku k sňatku od lorda Houghtona. Později čelilo jejímu odmítnutí ještě mnoho mužů, protože Florence se již od svých sedmnácti let rozhodla, že zůstane svobodná, když si do svého deníčku tehdy zapsala: „... nikdy děti, nikdy láska, nikdy svatba ...“.

Jenže jak říká již zmíněný Richard Gordon ve své knize „*Slavní a obtížní pacienti*“, „*Florence Nightingalová byla stejně lesbička*“. Když jí bylo pětadvacet, chtěl se s ní oženit její bratranec Henry Nicholson. Ona se místo do něho zamilovala do jeho sestry Marianne a sama si o tom tehdy zapsala: „... *Nikdy v životě jsem nikoho vášnivě nemilovala, až na jednu osobu, a to byla ona* ...“.

K tomuto jejímu lesbickému zaměření Richard Gordon ve své další knize nazvané *Podivuhodné dějiny lékařství* cituje z Florenciiných vlastních záznamů a vyhlášení: „... *Myslím si, že jsem venkoncem jako muž ... Mé rozsáhlé zkušenosti se ženami zabírají celou Evropu. A stejnou měrou jsou i intimní. Žila jsem a spala v jedné posteli jak s anglickými hraběnkami, tak s pruskými venkovankami ... Nikdy žádná žena nevyvolala v jiných ženách tolik vášně* ...“.

2. ABSOLVOVÁNÍ ŠKOLY DIÁKONEK V NĚMECKU

Mezi protestantskými institucemi zabývajícími se vzděláváním ošetrovatelského personálu se dostal do popředí Diákonský institut (církvní nemocnice a mateřský dům diákonek), založený 13. května 1836 při Evangelickém spolku pro křesťanskou péči o nemocné v Porýní a Vestfálsku. Jeho zakladateli se stali **Theodor Fliedner** (1800–1864), který zastával místo pastora (evangelického faráře) v Kaiserswerthu, městě na Rýně ne-daleko Düsseldorfu, a jeho žena **Friederika Fliednerová** (1800–1842). Fliedner se při své dřívější návštěvě Anglie nadchl obětavostí kvakerky **Elizabeth Fryové** (1780–1845), s níž se věnovala návštěvám vězňů.

Fliednerovi sami se zpočátku soustředili pouze na péči o propuštěné vězně - v roce 1833 otevřeli hostel pro ženy navracující se z vězení. Poté se začali věnovat péči o chudé nemocné, v níž se rozhodli mj. vychovávat sbory vyškolených ošetrovatelek. O dva roky později (1835) pak převzali městskou nemocnici v Elberfeldu a v roce 1842 dokonce dvousetlůžkové zařízení v Kaiserswerthu.

Zahrada a Fliednerův dům v německém Kaiserswerthu

Získávali mladé ženy ke službě diákonek (evangelických ošetrovatelek nemocných), v níž na základě pokynů lékařů plnily prakticky jakékoli úkoly. Kladli zde důraz na tělesnou péči o nemocné a proto diákonky získávaly alespoň minimální zdravotnické vzdělání (hodinu týdně je vyučoval lékař). K jejich povinnostem patřila i péče o děti a jejich výuka. Po tříletém kurzu měly být schopny podstoupit zkoušky. Na rozdíl od svých katolických kolegyně se však diákonky z Kaiserswerthu neizolovaly od okolního světa a bylo jim také dovoleno se vdávat. Místo řádového hábitu nosily jednoduché šaty podobné běžnému oblečení měšťanek v té době.

Ve škole v Kaiserswerthu byla hygiena v té době neznámá, ošetrování nemocných bylo poměrně primitivní, ale vyučovalo se čistotě, přesnosti, střídmosti a obětavosti. Vědeckému vzdělání se zde nepřikládalo mnoho váhy, ale kladl se rozhodující důraz na morální zdokonalení.

Myšlenka diákoníi se ujala, v době Fliednerovy smrti se v jeho škole připravovalo na své budoucí povolání na 1600 diákonek a obdobné instituce byly budovány na nejrůz-

Kvakeři - protestantská sekta založená G. Foxem v 17. st. Zavrhovali vnější obřadnost, jakoukoli církevní organizaci, církevní dávky a vojenskou povinnost. Většinou uprchli do Severní Ameriky, kde dodnes tvoří jednu z církví.

Děti v Domově v Kaiserswerthu

nějších místech světa, (mj. v Londýně, ale dokonce až v americkém Milwaukeu). Po dvaceti pěti letech bylo již na světě dvacet osm mateřských domů s téměř 1200 diákonkami.

Florence Nightingalová si ve svých jednatřiceti letech (po téměř patnáctiletém boji s rodiči) v roce 1851 vymohla, že se mohla jít vzdělávat do nemocnice v Kaiserswerthu. Rodiče si však dali podmínku, že svá zdejší studia

Florence zakryje rouškou zábavné cesty po Německu.

Začala tedy jako diákonka v modrotiskových šatech a s bílým čepečkem pracovat v protestantské instituci, která byla zčásti trestnice, zčásti blázinec a zčásti stolůžková nemocnice. Rodina Nightingalových se zatím rekreovala v českých lázních v Karlových Varech.

Čekala jí kamenná rutina vstávání v pět hodin ráno, práce do sedmi hodin večer, proložená třemi přestávkami na řídkou ovesnou kaši a polévku. To vše bylo navíc doplňováno četbou bible, dokud nebyl čas jít spát. Těžká práce se ukázala být nad její síly a tak zde vydržela jen tři měsíce.

Florence Nightingalová má dnes svou vlastní expozici v Muzeu města Kaiserswerthu a místní nemocnice nese její jméno.

Svá ošetrovatelská studia pak Miss Nightingalová ještě prohloubila praktickým výcvikem u Dcer křesťanské lásky (řád založený sv. Vincentem z Pauly) v Paříži.

3. ŘEDITELKOU ÚSTAVU PRO DÁMY V NOUZI V LONDÝNĚ

Ředitelkou (podle tehdejší terminologie superintendentkou, některé prameny uvádějí, že vrchní sestrou) tohoto ústavu na Harley Street č. 1 byla Florence Nightingalová jmenována 12. srpna 1853. Různé prameny a různé překlady se v názvu tohoto ústavu liší - můžeme se setkat i s názvem Ústav šlechtičen v nemoci, Ústav pro péči o nemocné šlechtičny či Ústav pro dámy v obtížném postavení (v anglickém originálu se uvádí název tohoto ústavu jako Establishment for Gentlewomen during Illnes). Ústav byl řízen výborem „urozených dam“. Jeho předsedkyní byla lady Canningová.

Miss Nightingalová dostala od výboru souhlas, aby si vybrala nový areál pro domov, jmenovala kaplana a spravovala fond. V ústavu provedla na svou dobu řadu přímo revolučních změn. Zde se poprvé prokázala její schopnost kombinace ošetřovatelství a organizačního talentu.

Richard Gordon ve svých *Podivuhodných dějinách lékařství* píše doslova, že tam Florence Nightingalová „*vyvíjela činnost asi jako Sněhurka mezi sedmi trpaslíky*“. Okamžitě propustila ústavního lékaře, začala objednávat potraviny ve velkém u Fortnuma a zeleninu po pytlích z Covent Garden, vlastnoručně vařila džem, vyhubila krysy, myši a štěnice a učinila přítrž výbuchům plynu. Dala instalovat výtahy na jídlo z kuchyně přímo na oddělení, aby sestry nemusely chodit po schodech s každým jídlem zvlášť. Vymyslela a nechala nainstalovat signalizační systém od lůžka pacienta se zvonkem na chodbě, nechala rozvést teplou tekoucí vodu do každého patra ústavu. Během šesti měsíců snížila náklady na provoz ústavu na polovinu.

Měla svou metodu: „*Když to okamžitě nedáte opravit, utábořím se se svými dvanácti pacientkami uprostřed Cavendish Square a ať si mne pak policie třeba zatkne pro potulku*“.

V krátké době Florence vybuodovala z tohoto ústavu vzorovou nemocnici své doby. Upřednostňovala pavilonový typ zařízení, ve kterém byli pacienti rozděleni podle chorob. Předsevzala si zde také vyškolit sestry, zajistit jejich odbornou způsobilost a vštípit jim morální návyky tak, aby zájem o toto povolání vzbudila i u vážených žen.

Výkon funkce ředitelky tohoto ústavu jí umožnil dosáhnout úplné nezávislosti na rodině a také získat zkušenosti v novém způsobu organizace a řízení realizovaného nestranně a na vědeckém základě.

V roce 1854 uvažovala o přijetí funkce ředitelky nemocnice sester v King's College. Ale zprávy o velkých ztrátách Velké Británie v Krymské válce v bitvě u Almy znamenaly v jejích úvahách zásadní zvrát. V Krymské válce čekaly Florence Nightingalovou nové obrovské úkoly.

Florence Nightingalová jako ředitelka Ústavu pro dámy v nouzi v Londýně (1853)

4. FLORENCE NIGHTINGALOVÁ V KRYMSKÉ VÁLCE

Krymská válka

Situaci ve vojenství změnil vývoj střelných zbraní již od roku 1840. Během několika málo let se objevily např. spouště u pušek, pušky s novou ráží; kulky byly nahrazeny ostrými kovovými projektily - to vše představovalo větší pokrok ve vývoji zbraní, než k jakému došlo v prvních třech stoletích po jejich objevu. Nové zbraně rychleji střelily, měly čtyřnásobně větší dostřel a proto mohly způsobit mnohem vážnější zranění. Do roku 1850 je měly všechny armády v Evropě. Krymská válka byla první ukázkou této změněné situace.

V naučných slovnících se můžeme dočíst, že Krymská (Východní) válka probíhala v letech 1853–1856. Jednalo se o válku Ruska s koalicí Velké Británie, Francie, Turecka a Sardinie o nadvládu na Blízkém Východě. Válka trvala 730 dnů a zahynulo v ní 785000 lidí. Po počátečních úspěších bylo ruské vojsko poraženo. Pařížským mírem z roku 1856 bylo Rusko donuceno k dalekosáhlým ústupkům a mj. ztratilo jižní Besarábii, bylo

Nikolaj Ivanovič Pirogov (kresba malíře Pavla Lisého)

nuceno uznat protektorát mocností nad Srbskem, Moldávií a Valašskem a souhlasit s neutralitou v Černomoří. Válka byla i mezníkem v rozvoji vojenství. Zkušenosti z Krymské války vedly k významným změnám ve výzbroji, strategii i taktice v Rusku i v evropských armádách.

Nás samozřejmě v této souvislosti nejvíce zajímá, že Krymská válka přinesla významné změny také v rozvoji dobrovolné ošetrovatelské péče. Nezávisle na sobě se zde objevili na stranách obou válčících armád dobrovolníci, kteří začali organizovat základní pomoc raněným a nemocným vojákům.

Na ruské straně to byl lékař **Nikolaj Ivanovič Pirogov** (1810–1881), který v Krymské válce využil svých zkušeností vojenského chirurga z roku 1847 z kavkazských bojišť. V roce 1854 odešel do Sevastopolu, kde v čele vyškolených dobrovolných sester po deset měsíců ve dne v noci sloužil raněným a nemocným. S evakuovanými dokonce nocoval pod širým nebem, zasahoval obětavě

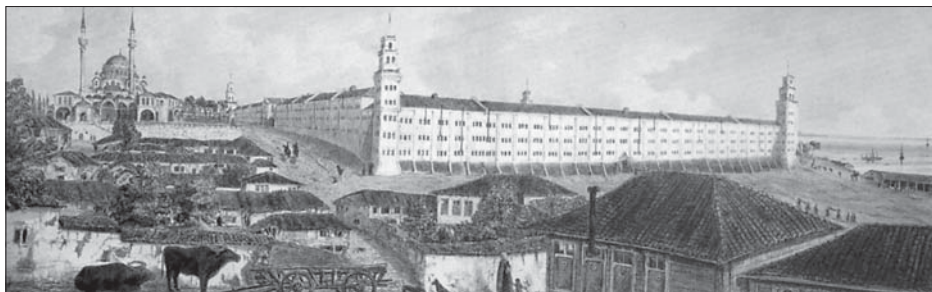
v dešti kulek a granátových střepin. Jako první organizoval na bojištích dobrovolné zdravotnice (mezi nimi byla i legendární **Dáša Sevastopolská**) a na odsunových cestách zřizoval zdravotnické stanice.

Na straně koaličních armád organizovala dobrovolnou ošetrovatelskou péči právě **Florence Nightingalová**. Povězme si, jak k tomu vlastně došlo, že se vypravila do Krymské války.

Britské vojsko se nadšeně vydalo na vojenské tažení proti Rusům na Krymu, ale nebylo na ně dostatečně připraveno. Ve Velké Británii to vyvolalo velké bouře nevole a na hlavy neschopných důstojníků se snesla ostrá kritika. Kvůli nedostatku dopravních prostředků zůstala zdravotnická jednotka v týlu a vojsku tak scházely obvazy, dlahy i utišující léky. Ranění se převalovali na špinavé slámě na zemi, ve špinavých a

Florence Nightingalová (kresba malíře Pavla Lisého)

Barrackova britská vojenská nemocnice v tureckém Scutari - výběr

roztrhaných uniformách se zaschlou krví a blátem, bez slušného jídla, takže mnozí umírali na cholera, malárii a úplavici. V hlavní britské Barrackově nemocnici v tureckém Scutari (Üsküdaru), předměstí asijské části Istanbulu, chyběla lůžka, přikrývky, kuchyně, hrnky, vědra na vodu, dokonce i hadry na ucpaní ran a pro tisíce pacientů scházeli i lékaři. Podmínky zde se navíc trvale zhoršovaly úměrně s nárůstem raněných a nemocných vojáků v Krymské válce. Nebylo divu, že v těchto otřesných podmínkách přežíval z raněných a nemocných vojáků pouze každý šestý.

(Ohromnou budovu bývalé britské vojenské nemocnice ve Scutari, v rozích ozdobenou věžičkami, je možné i dnes navštívit přívozem přes Bospor z Istanbulu).

Burcuující články v Timesech

Válečný zpravodaj Timesů
William Howard Russell

Už od počátku Krymské války byla britská veřejnost prostřednictvím telegrafu poměrně velmi rychle informována o veškerém dění na bojištích včetně počtu mrtvých a raněných. Váleční zpravodajové telegrafovali své zprávy redakcím novin a časopisů takřka každý den. Čtenáři Timesů byli prvními dokonale informovanými čtenáři.

Největší pozornost vyvolaly v Anglii zprávy válečného zpravodaje novin The Times **William Howard Russella**, doprovázejícího britskou armádu na Krym, který po těžce vybojovaném vítězství britských jednotek v bitvě u Almy (bitva proběhla 20. září 1854, Rusko se v ní snažilo zabránit britsko-francouzskému vylodění a bitva skončila hotovým masakrem) posílal do Londýna sérii článků informujících o velkém počtu raněných a mrtvých vojáků. Ve své zprávě z 20. září 1854 Russell popisuje příjezd prvních raněných vojáků do nemocnice ve Scutari, z nichž většina byla obětí cholery. Ve svém druhém zpravodajství z 28. září 1854 (v Londýně vyšlo v Timesech 12. října 1854) napadá nedostatek prostředků a sester a hodnotí neutěšenou situaci nemocných a raněných

jako nedůstojnou pro civilizovaný národ. Russell v tomto svém článku doslova napsal: „... *Způsob léčby nemocných a raněných je hodný jen barbarů v Dahomeji* ...“.

Jeho článek dále popisuje strašlivý osud raněných, pro které nebylo nic připraveno. Anglický kontingent nedoprovázela ani jedna ošetřovatelka, naproti tomu francouzské spojenecké vojsko mělo na tehdejší dobu značný počet milosrdných sester - Dcer křesťanské lásky (50). Russell ve svém článku tehdy mj. psal: „... *Nejen v nemocnici není dost chirurgů ... že tam nemají dostatek nábytku a sester ... nenajdete tam dokonce ani dostatek obvazů* ...“. A na závěr se udiveně zeptal: „*Jak to, že nemáme žádné milosrdné sestry?*“

Britský ministr války
Sidney Herbert

Výprava ošetřovatelek do Krymské války

Vzrušení v Anglii po přečtení tohoto článku bylo veliké. Dva dny po uveřejnění dopisu válečného zpravodaje (14. října 1854) ministr války Sir **Sidney Herbert**, jeden z mnoha vlivných přátel Florence Nightingalové, jí proto pověřil vysláním

skupiny zdravotních sester do Scutari na pomoc lékařům v kasárenské nemocnici. Dva dopisy se tehdy minuly, neboť Florence zmíněný článek v Timesech četla také a tentýž den ve svém dopisu současně nabízela svoji pomoc a ochotu vést soukromou expedici sester do Scutari. Oba se neprodleně sešli (16. října 1854), aby domluvili podrobnosti poněkud dobrodružné výpravy. Sidney Herbert tehdy prohlásil: „*Ona je jedinou osobou v celé Anglii, která je schopna takovou ošetrovatelskou službu zorganizovat a vést*“.

Přes protesty řady vojenských činitelů byla o pět dní později - 21. října 1854 - na frontu odeslána první skupina třicet osm sester pod vedením tehdy čtyřiatřicetileté Florence Nightingalové. Bylo mezi nimi deset sester římskokatolického vyznání, osm příslušnic anglikánské církve, šest příslušnic řádu St. John's House a čtrnáct sester bez vyznání z nejrůznějších nemocnic. Jednou z těchto sester a její velmi blízkou spolupracovnicí byla např. **Sarah Anne Turrot**. Sama Miss Nightingalová chápala tuto misi jako velkou příležitost ukázat hodnotu ženy-ošetrovatelky ve vojenské nemocnici. Ošetrovatelky jejího týmu vypluly z Doveru do neznáma s určeným platem dvanáct šilinků týdně plus sklenice piva k obědu a sklenice marsaly k večeři.

Cesta Francií byla dojemná. Skupina se krátce zastavila v Boulogni a v Paříži. V Boulogne chtěly ženy rybářů stůj co stůj nést zavazadla malé skupiny sester, číšníci odmítali spropitné, hoteliéři nepředkládali účty za noclehy, železniční společnosti si pokládaly za čest bezplatně převézt výpravu. Dne 27. října 1854 nastupují v přístavu Marseille na loď Vectis.

Florence Nightingalová před odjezdem do Scutari

Sarah Anne Turrot - sestra v nemocnici ve Scutari

Reformy v britské vojenské nemocnici ve Scutari

Florence Nightingalová a její kolegyně dorazily do Scutari 4. listopadu 1854 (je dochován dopis s tímto datem, v němž Florence píše svým rodičům, že právě vyplouvají z Bosporu do Scutari). Skutečnost, se kterou se setkaly, byla ještě daleko horší, než jak ji popisovali váleční zpravodajové. V té době zde ve špinavých nemocničních pokojích plných vši a krys leželo na holé a špinavé podlaze skoro 2300 převážně nahých zraněných a nemocných (během několika málo týdnů se jejich počet zvýšil na více než 8 tisíc). Dostávali pouze jedno jídlo denně (někdy žádné), které jedli rukama. Neměli k dispozici záchody, ani jiná hygienická zařízení. Nemoci jako tyfus, cholera a průjemy zde byly častější a nebezpečnější než samotná zranění.

Neprůhledný, zastaralý a neefektivní zásobovací systém zbytečně prodlužoval dodávky potravin pacientům, vojenská nemocnice, kde Florence se svými sestrami bydlela, stála na kanalizačních stokách, které otrávil vodu. Stále převládala názor, že voják je necivilizovaný, věčně opilý a brutální tvor, pro kterého je komfort a pohodlí zbytečností.

Florence Nightingalová jako vedoucí nemocnice ve Scutari (dobová ocelorytina)

Florence začala tím, že objednala tři sta hrubých kartáčů. Současně s bitvou o čistotu však začala i bitva skutečná a nemocnice byla brzy plná nových zraněných vojáků. Naráz přišlo 1050 obětí z Útoku lehké kavalerie, nacpanými na palubě pod špinavými vojenskými plášti, trpícími omrzlinami, úplavicí a cholerou. Námořníci denně házeli do Černého moře tucet mrtvol.

Nemocniční ani vojenské orgány ve Scutari (důstojníci, úředníci i lékaři) nebyly nikterak nadšeny představou, že by situaci i jejich pověst měla zachraňovat jakási civilistka z lepší společnosti se sborem dobrovolných sester. Nově příchozím sestřám se dostalo od lékařů, kteří zde pracovali, velmi chladného a odmítavého přijetí. Zpočátku je k nemocným ani nechtěli pustit. Miss Nightingalová se stala terčem posměšků a byla pokřtěna jménem The Bird (Pták), protože Nightingale znamená Slávik. Bylo s ní zacházeno s despektem a pouze hrstka vojáků stála zpočátku na její straně.

Florence Nightingalová v nemocnici ve Scutari (1853)

Nakonec musela použít médií a svých kontaktů v novinách Times. Díky jejím konexím vyšel další článek, který informoval o děsivém prostředí, ve kterém se vojáci nacházejí. Její přítel **John Delane** udělal článku takovou publicitu, že zanedlouho mohla Florence vytvořit ve Scutari novou nemocnici v blízkých kasárnách. Lékaři jí zpočátku odmítali pomáhat, třebaže byli v nejvyšší nouzi a dali se obměkčit, teprve když krize dosáhla obudných rozměrů. Za malou chvíli již prohlásil nabručeně jeden

z armádních doktorů, kterého zmanipulovala jako kuchaře s hrstí svíjejících se úhořů na guláš: „*Slečna Nightingalová tomu nyní kraluje s absolutní mocí*“. Díky zlepšení hygienických podmínek se okamžitě snížila úmrtnost vojáků a epidemie byla zastavena.

Během prvního týdne pobytu však ošetřovatelky zprovoznily kuchyň a nemocní muži dostávali alespoň stravu podle svých potřeb. Brzy bylo uklizeno, byly vybudovány toalety, zřízena prádelna. Vojáci byli nasyceni a sestry mohly konečně začít poskytovat raněným ošetřovatelskou péči. Následně zavedla Florence Nightingalová systém, který umožnil, aby vojáci mohli pravidelně posílat peníze domů svým rodinám. Pro rekonvalescenty zřídila odpočinkovou místnost s čítárnou, psacími potřebami a společenskými hrami.

Florence Nightingalová u raněných vojáků ve Scutari

Miss Nightingalová pak s neuvěřitelnou rychlostí a zručností otřesné podmínky zlepšila a pomáhala chorým a raněným, dokud nedosáhla stavu, kdy bylo navzdory politováníhodnému nedostatku materiálu, léků a zařízení možné ošetřit 12 tisíc pacientů. Florence pak tento rodící se zdravotnický komplex v podstatě řídila, diplomaticky manévrovala uprostřed žárlivosti a vnitřních sporů a nastolila disciplínu a řád mezi svými sestrami. Musela bojovat proti sektářské hašteřivosti některých svých sester, které Miss Nightingalová nazývala „protestantským vytím“ a „římskokatolickou bouří“.

Traduje se, že i některé z jejích ošetřovatelek se vzbouřily proti stanovenému stejnokroji, protože čepeček se jim nezdál dostatečně líbivý. „*Dostalo se mi hodnosti generála brigády,*“ psala Florence, „*jistě proto, že jest obtížnější veleti čtyřiceti Angličankám nežli 4 tisícům mužů*“. Zakrátko nato vystřídal nedůvěru a netečnost skutečný obdiv k její práci.

Florence Nightingalová vedla nemocnici, zřízenou v bývalých tureckých kasárnách, které byly zčásti zřícené. V nemocnici se proměnila kasárna tak, že se v nich prostě jen vyběhlo.

Florence Nightingalová prochází nemocnici ve Scutari

Ležely tam tisíce raněných, kteří přijížděli po osmidenní plavbě po moři. Zápach výkalů otravoval ovzduší nemocnice. Košile byly tak tvrdé, že vojáci raději leželi nazí ve svých pokrývkách; měsíčně se pralo jen šest košil pro celou nemocnici. Hmyzu bylo ohromné množství - Florence o tom psala: „... *kdyby se hmyz celé nemocnice spojil ke společnému úsilí, mohl by lehce nadzvednouti řadu postelí šest kilometrů dlouhou a přenéstí ji do Londýna*“.

*Alexis Soyer - kuchař
v nemocnici ve Scutari*

Úmrtnost raněných činila 42 % (některé prameny uvádí dokonce až 60 %). Miss Nightingalová kladla značný důraz na čistotu. Opatřila umyvadla, ručníky, mýdla, košťata, utěrky, košile a prostěradla. Zřídila prádelnu, kde zaměstnávala ženy vojáků, přičleněných k nemocniční službě. Dbala také na řádné vytápění nemocnice. Rovněž strava nemocných byla velmi špatná. Byla zde jen jedna kuchyně a roznášení jídel pro nemocné trvalo tři hodiny. Nebyly talíře, lžice, vidličky ani nože. Na přípravu dietního stravování nebylo možné ani pomyslet. Florence proto zřídila pět dodatečných kuchyní. Velmi jí při tom pomohl pan **Alexis Soyer**, známý šéf kuchyně Reformního klubu v Londýně, který se k výpravě připojil jako dobrovolník.

Každý předmět pro nemocnici měl být dodán vojenským skladištěm. Protože to však byl postup neobyčejně zdoluhavý a plný těžkostí, zřídila Miss Nightingalová při nemocnici sklad potravin, šatstva a náradí všeho druhu. Sama o tom říkala: „*Jsem něco jako generální dodavatel ponožek, košil, nožů a vidliček, dřevěných špachtlí, plechových van, stolků a formulářů, zelí i mrkve, operačních stolů, ručníků i mýdla*“. V cařihradských bazarech utratila 30 tisíc liber příspěvku od Timesů za oblečení pro 10.000 vojáků. Britského velvyslance v Turecku přiměla ke stavbě protestantského kostela.

I po stránce humánní bylo potřeba změn - např. operace byly prováděny ve společných sálech před zraky ostatních raněných, neužívala se dosud éterová ani chloroformová narkóza. Florence se postarala o plenty a sama byla přítomna při každé operaci. Nikdy nechyběla při agónii umírajících a opouštěla je jen tehdy, když byli ze svých útrap osvobození smrtí. Vždy pak dala zprávu jejich rodinám.

Pamětníci vzpomínali, jak se jednoho dne chirurgové již vzdali veškeré naděje na záchranu u pěti případů. Říkali: „*Je to marné*“. Miss Nightingalová tyto raněné zahřála, opatrně je živila a podařilo se jí tři z nich zachránit. Klidně dokázala osm hodin bez přestávky klečet a obvazovat pacienty.

Když byla hotova se svou prací ošetřovatelskou a funkcemi ředitelky, udržovala Florence korespondenci s rodinou a přáteli, psala dopisy za negramotné vojáky, zakládala spořitelnu, pořádala základní kurzy či zřizovala knihovnu. Nestarala se jen o fyzické potřeby pacientů, ale pečovala i o jejich sociální pohodu. Poprvé v historii zde nemocní a ranění vojáci dostávali nemocenské dávky.

Dáma s lampou

Konečně po ukončení veškeré práce, která jí vyplňovala denně až dvacet hodin, s lampou v ruce za pozdních nočních hodin konala poslední obchůzky v nemocnici, jejíž chodby měřily šest kilometrů. Tyto její noční obchůzky jsou zvěčněny na rytinách a malbách i v básni slavného amerického básníka **Henry Wadswortha Longfellowa** (1807–1882) nazvané *Santa Filomena* z roku 1857:

*Ta paní s lampou stane tam,
kde sláva kyne dějinám.
Je dobrá, urozená,
hrdinná je to žena.*

Nejdojemněji však její úsilí vylíčil jeden z vojinů, který psal domů: „*Jaké to bylo povzbuzení, viděti ji přecházeti sálem! Nemohla mluvit s každým, vždyť nás bylo na sta. Ale když se ukázal její stín,*

Dáma s lampou (dřevoryt z časopisu Harper's Weekly z 6. 6. 1857)

Lucerna, s níž Florence Nightingalová obcházela nemocnici ve Scutari

zvedali jsme se, abychom jej políbili. Pak se naše hlavy zase skláněly na podušku a byli jsme šťastni, že ten stín se nás dotkl“.

Malou poznámku ke zmíněné lampě - Richard Gordon ve svých *Podivuhodných dějinách lékařství* uvádí, že „ani ta její proslulá lampa není historicky věrná, ať už nám svítí na staré desetilibrové bankovce nebo jako Aladinova lampa ozařuje cestu chodci, mířícímu ke vchodu do učeného klubu Atheneum na Pall Mall. Po čtyři míle dlouhých chodbách nemocnice ve Scutari si svítivala vetouhou tureckou vojenskou lampou z olejového papíru, skládaného jako čínský lampión, na jejímž dně oranžově zářila svíčka“.

Jiné prameny uvádějí, že „dáma s lampou“ se jí říkalo kvůli jejímu tvrzení, že ošetrovatelská péče trvá bez přestání, dnem i nocí. Můžeme si představit, že slečna Nightingalová zároveň s lampou neochvějně pevnou rukou třímala tři zásady úspěšné politiky: „Vědět, co chcete, vědět, od koho to žádat a vědět, jak dlouho si můžete dovolit čekat“.

Nicméně Florence Nightingalová bývá od té doby nazývána „dámou s lampičkou“ (lady with lamp). Její lampa (olejový kahan) se později stala symbolem péče o raněné a nemocné a ještě po sto letech se ocitla i na broži našich zdravotních sester. Teprve v roce 1956 byl tento olejový kahan nahrazen znakem červeného kříže. Tento kahan se objevil i ve znaku Mezinárodní organizace ošetrovatelk (Council of Nurses - ICN) založené v roce 1899 a sídlící v Ženevě. (Česká asociace sester jejím členem od roku 1994). Pro pořádek dodejme, že od roku 1990 je na odznaku českých zdravotních sester zpátky opět olejový kahan a nápisy „Diplomovaná sestra - Zdraví pro všechny“.

Lampa Florence Nightingalové na odznaku českých zdravotních sester

S posilou dalších osmdesáti sester (některé prameny uvádějí celkový počet až sto padesát sester) dosáhla Miss Nightingalová úspěchu, který skoro hraničil se zázrakem - úmrtnost zde klesla z výše uváděných 42 % na pouhých 2 % a ke konci války dokonce na 1 %! Během krátké doby zde řídila sto dvacet pět zdravotnických sil - převážně žen. Byla andělem, který přispěchal tam, kam se odvažovali pouze blázni. Uvádí se, že účinnější než počty zdravotního personálu byla osobnost Florence Nightingalové, která se na konci války v březnu 1856 stala hlavním správcem ženského ošetrovatelského sboru při vojenských nemocnicích. Dokázala, jak účinné je zaměření na osobní hygienu a disciplínu.

Při skončení své mise ve Scutari mohla proto Florence s uspokojením a po pravdě prohlásit, že „zahájila ošetrovatelskou praxi v britské armádě, pak ji oblékla, nakrmila, psala jí dopisy domů, stylizovala závěti a značnou část jí také pohřbila (za první zimu dva tisíce osob)“.

Dáma s lucernou (1853)

Když byla nemocnice reorganizována, projevila Florence přání přiblížit se válečnému úseku. Odjela na Krym a zde její iniciativa opět dělala mezi britskými vojáky zázraky. Byla zde však postižena zimnicí a protože její stav byl prohlášen za beznadějný, měla být převezena do Anglie. Ona však přistoupila pouze na návrat do své nemocnice ve Scutari, kde se po uzdravení zase ujala jejího vedení.

Dáma s lampou - figurka vytvořená Americkou historickou společností

Značně stylizovaná Dáma s lampou na poštovní známce USA z 28. 12. 1961

Obrovské úsilí, které v Krymské válce Miss Nightingalová vynakládala, nezůstalo bez následků

na jejím zdraví. Dostala skoro každou nemoc, kterou válka přinášela, včetně cholery, úplavice, revmatismu a horečky, která jí takřka zabila, a po které jí vypadaly téměř všechny vlasy. Historici se domnívají, že trpěla také posttraumatickým syndromem a syndromem z vyčerpání. Třebaže však byla slabá a hubená, odmítala ze Scutari odjet, dokud Britové nebyli v roce 1856 z Turecka evakuováni.

Triumfální návrat do Anglie

Po necelých dvou letech se tak Florence Nightingalová vracela z Krymské války do Anglie jako národní hrdinka, i když sama odjížděla z Turecka s pocitem neúspěchu, že se jí ve Scutari nepodařilo dosáhnout více. Její návrat mohl být vítězoslavný, byla středem úcty a obdivu celého světa, její jméno a dílo byly slavné. Anglická vláda jí chtěla převést na válečné lodi, což bylo poctou, které se nedostalo dosud ještě nikdy žádné ženě. Ale ona, vyhýbajíc se poctám, vrátila se do Anglie nepozorovaně na malém parníku Dunaj z Konstantinopole (Istanbulu) přes Athény, Messinu a Marseille do Londýna jako neznámá „slečna Smithová“, spolu se svou tetou Mai Smithovou. Bledá žena v nevýrazných černých šatech s krajkovými

Obálka dopisu Florence Nightingalové plukovníku Walkerovi z roku 1858

manžetami se objevila v Londýně 5. srpna 1856 a o dva dny později přijela nečekaně vlakem do Lea Hurstu, do domova své rodiny v hrabství Derbyshire, po 632 dnech strávených ve válce.

Autor jejího životopisu **Cecil Woodham-Smith** napsal: „Z krymské války vyšli dva hrdinové: voják a ošetřovatelka. V případech obou se veřejné mínění mylilo a v případech obou změnu způsobila slečna Nightingalová... To ona naučila důstojníky i úředníky, aby s vojáky zacházeli jako s křesťany. Už nikdy nikdo nebude v ošetřovatelce vidět přiočilou a lehkovážnou poběhlici ... Do vsí té bolesti a porážek vnesla revoluci právě ona“.

Dodejme ještě pro objektivitu, že ne ve všech pramenech bylo úsilí Florence Nightingalové v Krymské válce hodnoceno jen bezvýhradně kladně. Richard Gordon ve svých *Podivuhodných dějinách lékařství* doslova říká: „... Když kolem ní na všech čelech naskakovaly vrásky bolesti a úzkosti, slečnu Nightingalovou ani nenapadlo, aby se snad stavěla do role anděla spásy. Měla důležitější věci na práci. Průběžně zařizovala pohřby pacientů, zajišťovala odesílání jejich dopisů, ale špinavou práci na odděleních ponechávala „špinavým“ sestrám. To byly podle ní ženské, které: „jsou buď příliš staré nebo slabé, špinavé nebo opilé, buď příliš tupé nebo neschopné na to, aby mohly dělat něco jiného“.

Druhé vyjádření je z jiné publikace Richarda Gordona *Slavní a obtížní pacienti*, kde uvádí svědectví Parthenope, sestry Florence Nightingalové. Parthenope z vlastní chorobné zkušenosti zde říká, že Florence „byla otřesná ošetřovatelka“. Jenže ošetřování samotné provozovala Sára Gampová. Slečna Nightingalová manipulovala administrativu a politikařila. Parthenope Nightingalová dále říká: „Kdežto její vliv na myšlení lidí a její zvědavost, jde-li o to proniknout do nejrůznějších způsobů myšlení, je neukojitelná. Když se jí podařilo do nich vniknout, zpravidla ji přestali zajímat“.

Mary Seacole - dobrovolnice
pomáhající ve Scutari

V souvislosti s Krymskou válkou je nutné se zmínit ještě o jedné postavě - ambiciózní zdravotní sestře **Mary Seacole**. Ta když se dozvěděla o neutěšené situaci raněných a britských vojáků v Turecku a na Krymu, ihned se vydala na cestu do Londýna, aby nabídla své služby především při zastavení epidemie cholery. Protože však tehdy v Londýně existovaly velmi silné předsudky vůči ženám, které byly zapojeny do medicíny a zdravotnictví, byla její nabídka odmítnuta.

Nebylo jí ani dovoleno, aby doprovázela Florence Nightingalovou na její výpravě ošetřovatelek do Scutari. Mary se ale velmi brzy stala váženou obchodnicí na Jamajce a rozhodla se, že na Krym odjede na své vlastní náklady. Navštívila ve Scutari znovu Florence Nightingalovou a opět jí žádala, zda by se mohla zapojit do ošetřování vojáků. Když byla její nabídka znovu odmítnuta, rozhodla se, že bude pomáhat samostatně. Pouze několik kilometrů od přední linie bojů začala provozovat vlastní nemocnici, kterou pojmenovala Britský hotel. Mj. zde také prodávala jídlo a nápoje britským vojákům. Za peníze, které tímto způsobem vydělala, nakupovala léky a zdravotnický materiál pro nemocné a raněné vojáky. Ošetřovala je nejen v nemocnici, ale také přímo na bitevním poli. Několikrát byla nalezena, jak pomáhá vojákům přímo uprostřed bitvy, a to nejen britským.

5. ZASLOUŽENÉ UZNÁNÍ PO NÁVRATU

Miss Nightingalová se navrátila k národu, který z ní chtěl okamžitě udělat světici. Ona se však vůbec neukazovala na veřejnosti ani neposkytovala rozhovory. Místo toho se na dalších šestnáct let pustila do reformy lékařství, ošetrovatelské péče a státního zdravotnictví (tomu věnujeme v této příručce samostatnou kapitolu).

Přes svůj odpor k poskytování rozhovorů zářila po návratu z Krymské války Florence Nightingalová ve všech londýnských novinách, Spectatorem počínaje a humoristickým Punchem konče. Zpívaly se o ní stovky písní v kabaretech, její podobiznu tiskli na pytlíky v zelinářství, vypalovali do keramiky, pojmenovávali po ní ulice, lodě, hospody, dostihové koně i děti, prodávaly se její obrázky, sošky i jiné suvenýry, psaly se o ní tisíce oslavných článků a básní. Ještě za jejího života byla vyvedena do vosku a objevila se ve slavném londýnském Muzeu voskových figurín Madame Tussaudové.

Vděční britští vojáci ze svého ubohého žoldu uspořádali finanční sbírku a chtěli jí dát postavit pomník v podobě anděla s kahanem v ruce.

Florence Nightingalová byla národní hrdinkou. Když se nakažila smrtelnou krymskou horečkou, úlek a úzkost naplnil všechny domky v Anglii. Všichni si uvědomovali, že nikdo jiný, snad kromě královny Viktorie, se nestaral o muže na frontě.

Po návratu z války naléhavě potřebovala klid a odpočinek. Podle tehdejších lékařských nálezů trpěla chronickou bruce-lózou z Krymu, doprovázenou dalšími tělesnými a duševními symptomy. Následně se u ní vyvinula palpitace (bušení srdce),

Restaurace Florence Nightingalové v Londýně

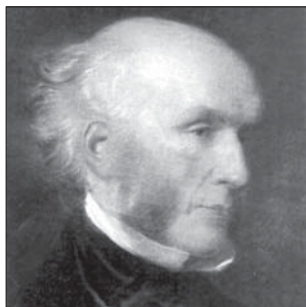
Figurky Florence Nightingalové (Staffordshirský porcelán)

Pamětní medaile Florence Nightingalové od Johna Pinchese

Dům na South Street č. 10,
v němž Florence Nightingalová
bydlela 45 let

Švagr Harry Verney, manžel
Florenciny sestry Parthenope

Princ Albert, manžel britské
královny Viktorie

zrychlené dýchání, bolesti hlavy a tlak na hrudi. Pozvání sira **Jamese Clarka**, lékaře královny Viktorie, k pobytu v jeho domě v Birk Hallu poblíž Balmoralu v srpnu 1856 jí umožnilo neformální setkání s královnou Viktorií a princem Albertem.

Později jela do Malvern na vodní kúru, ale příliš jí nepomohla. Lékař připouštěl, že jí srdce bije příliš rychle, musí ležet a nevstávat, dokud se to neupraví. Tuto jeho radu poslušně zachovávala v hotelu Burlington na Sawile Row, hned vedle South Street a poblíž Park Lane. V roce 1865 zakoupil otec pro Florence Nightingalovou v Londýně dům na South Street č. 35 (později přečíslovaný na č. 10), kde žila po dobu čtyřiceti pěti let až do své smrti. Tam přijímala návštěvy vícekrálů, ministrů, biskupů a dalších důležitých činitelů. Velmi často se zde rovněž stýkala se svou sestrou Parthenope, která se provdala za vdovce **Harryho Verneye**. Parthenope (Lady Verneyová) byla po mnoho let invalidní a žila se svým mužem v domě rovněž na South Street, nedaleko domu Florence Nightingalové.

Královna **Viktorie** jí poslala diamantovou brož s nápísem „*Blahoslavení milosrdní*“, kterou navrhl sám její manžel - princ **Albert**. Florence Nightingalová byla hrdinkou ubohých. Strašně se jí to líbilo. Dodejme, že královna Viktorie, která si o Miss Nightingalové zapsala do svého deníku:

„*Závidím jí.*“, jí několikrát pozvala na zámek Balmoral. Při svých rozhovorech zde obě téměř stejně staré ženy našly řadu společných zájmů. V říjnu 1856 byla pozvaná královnou Viktorií a princem Albertem do Buckinghamského paláce v Londýně, kde debatovali o podmínkách ve vojenských nemocnicích.

Britská královna Viktorie

Britský král Edvard VII.

Sir **Edward Cook** ve své biografii píše, že Krymská válka nebyla pro Florence Nightingalovou tím vrcholným zážitkem jejího života, který jí učinil světoznámou; ona v ní viděla jen příležitost pro svou další práci.

Bezesporu nejvyšším oceněním jejích zásluh bylo v roce 1907 udělení Řádu za zásluhy z rukou krále **Eduarda VII.** Stala se vůbec první ženou v historii, které byl tento Řád udělen. O rok později (1908) byla jmenována čestnou občankou města Londýna. V roce 1915 byl na její počest odhalen Památník krymské války.

Richard Gordon ve své již dříve zmiňované knize *Slavní a obtížní pacienti* píše, že „ze svého lůžka manipulovala britské impérium“. Říká zde dále: „... *Kdyby se později byla vrhla do politiky místo do postele, byla by bývala první britskou ministerskou předsedkyní a předběhla tak o 125 let známou „železnou lady“ - Margaret Tatcherovou ...*“.

6. REFORMÁTORKA OŠETŘOVATELSKÉ PÉČE A ZDRAVOTNICTVÍ

Připomeňme si velmi stručně, co v ošetřovatelské péči předcházelo působení Florence Nightingalové.

Tehdejší stav ošetřovatelské péče

Nemocnice byly v této době často kritizovány jako místa plná nepořádků. Na obě nohy zde mnohdy kulhala zejména potřebná hygiena. Nejnebezpečnější byly tzv. nemocniční gangrény. Známy anglický lékař **John Bell** (1763–1820) si zoufal: „... *Je to jako mor. Žádná operace není prosta tohoto rizika, žádná léčba nepomáhá, téměř každá rána se zanítí a z téměř každé zanícené rány se vyvíjí gangréna* ...“. Např. pacienti pařížské nemocnice Hotel Dieu, když slyšeli tyto zlověstné zprávy, považovali sami sebe již předem za ztracené.

V této atmosféře začal **Simpson** razit pojem hospitalismus, který **Erichsen** později definoval jako celkové nezdravé podmínky určité budovy nebo její atmosféry, které způsobují nemoci, jako je erysipel (růže) nebo jiné nakažlivé choroby. Simpson dospěl k závěru, že nejlepší by bylo nemocniční budovy v určitých intervalech vždy spálit a postavit znovu. Erichsen zase doporučoval likvidovat ty nemocnice, kde je vysoký výskyt případů otrav krve (pyémie), neboť jejich stěny a celé zařízení je nezvratně prosyceno nákazou.

Také Florence Nightingalová, i když neochvějně hájila teorii miasmatu (nákaza a vznik chorob ze vdechovaných výparů a látek znečišťujících ovzduší) a nikdy nevěřila v existenci bakterií, považovala nemocnice za bránu ke smrti a byla přesvědčená, že mnohem bezpečnější než stabilní nemocniční budovy by byly přechodně užívané haly.

Nicméně předmětem zlepšování se staly nikoli nemocnice, ale spíše ošetřovatelské metody - šlo především o jejich etické aspekty a jejich účinnost.

Podněty k systematickému vzdělávání a tréninku ošetřovatelského personálu přicházely z nejrůznějších zdrojů. V katolických zemích byly sestry tradičně příslušnicemi náboženských řádů (jedním z nejvýznamnějších byly tzv. Dcery křesťanské lásky, řád založený sv. Vincentem z Pauly - již jsme se dříve zmiňovali o tom, že jeho členky doprovázely francouzskou armádu v Krymské válce) a v popředí proto také zůstávaly náboženské ideály a modely.

Vznikaly i řády nové: Milosrdné sestry a Irské sestry křesťanské lásky, založené v roce 1831 **Catherinou McAuleyovou** (1778–1841) a **Mary Aikenheadovou** (nazývanou též sestra Mary Augustinová, 1787–1858). Tyto řády posílaly své příslušnice do Paříže, aby zde studovaly zkušenosti Dcer křesťanské lásky (víme, že si zde své ošetřovatelské vzdělání doplňovala i Florence Nightingalová) a zajišťovaly školené sestry nejen pro Irsko, ale také pro Austrálii a další části britského impéria s větší koncentrací katolicky smýšlejícího obyvatelstva. Tento řád, jehož příslušnice žily v chudobě, cudnosti a absolutní poslušnosti, si brzy získal velký respekt.

V evangelických zemích dominoval v této oblasti Diákonský institut v Kaiserswerthu, o němž jsme se podrobněji zmiňovali ve druhé kapitole této příručky. **Elisabeth Fryová** po své návštěvě Kaiserswerthu založila v roce 1840 Institut ošetrovatelství v Londýně. Věřící ženy, které se do něj přihlášily, se zpočátku nazývaly Protestantské sestry křesťanské lásky, ale nebyly spojovány katolicismem; později byl název změněn na ošetřující sestry.

Americkou obdobou Florence Nightingalové byla **Dorothea Dixová** (1802–1887), která se už dříve proslavila svými kampaněmi ve prospěch choromyslných. Dva měsíce po vypuknutí občanské války (někdy také nazývané válkou Severu proti Jihu) v USA, v dubnu 1861, byla jmenována superintendantkou armádních sester USA. (Američané původně požádali Florence Nightingalovou, aby se ujala vedení Lincolnových nemocnic, ale v přijetí této nabídky jí zabránil nedobrá zdravotní stav, který ji upoutával na lůžko). Dixová nejprve do jejich řad vybírala pouze ty nejlepší (... *málo vzhledné ženy ... které si nenatáčely vlasy, nenosily šperky a nevytvořily sukň ...*), ale s pokračující válkou a rostoucí potřebou ošetrovatelky začala přijímat i ženy hezčí a parádnější.

Nejznámější sestrou občanské války v USA se stala **Clara Bartonová** (1821–1912), která působila na frontě a získala tu přezdívku Anděl bitevního pole. Po občanské válce navázala Clara Bartonová úzké kontakty právě s Florence Nightingalovou. Dodejme, že Clara Bartonová bývá považována za zakladatelku Amerického červeného kříže (založila jej se skupinou přátel 21. května 1881).

Clara Bartonová,
americká sestra, zakladatelka
Červeného kříže USA

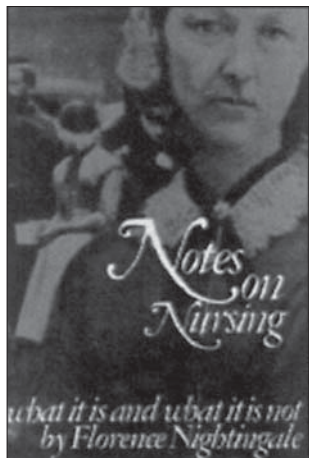
Využití statistiky v reformě zdravotnictví

Miss Nightingalová důsledně věřila na sílu a moc faktů a označovala proto statistiku za nejdůležitější vědu na světě. Již při svém pobytu v nemocnici v tureckém Scutari si vedla pečlivé záznamy, které po návratu z Krymské války zpracovala do statistické analýzy nazvané *Příčiny smrti v armádě na Východě*, doplněné originálními kruhovými grafy. Jako první v historii vytvořila a prakticky využila grafy a diagramy, které prezentovala v publikaci *Zápisky o armádě a nemocnici*. Současně navrhla nový systém vojenského zdravotnictví. Tato její díla vzbudila pozornost i v řadách odborníků - statistiků. V roce 1858 se stala jako první žena v historii členem prestižní britské Královské statistické společnosti, o 14 let později (1872) byla jmenována čestnou členkou Americké statistické asociace. Vzpomeňme při této příležitosti, že také zakladatel mezinárodní organizace Červeného kříže Henri Dunant se v roce 1863 obrátil se svými návrhy na mezinárodní kongres statistiků konaný v Berlíně a získal jeho podporu. Důležité však bylo, že tato její práce vzbudila pozornost veřejnosti i oficiálních míst.

Královna Viktorie zorganizovala setkání Florence Nightingalové s lordem **Panmurem**, tehdejším ministrem války, který byl znám svou nechuť k organizačním záležitostem. Ale v zásadě souhlasil s ustavením Královské komise pro vyšetření zdravotních podmínek v britské armádě. Tato Komise vznikla v roce 1858 na základě jejich *Poznámek k zále-*

žitostem působícím na zdraví a efektivnost a nemocniční správu britské armády (z roku 1857). Každý člen Královské komise dostal spolu s hlášením i její osobní komentář, jak podané informace číst, aplikovat a využít.

Poznámky o ošetřovatelství

Obálka knihy
Florence Nightingalové
„Poznámky o ošetřovatelství“

Tak nazvala Florence Nightingalová svoji knihu, kterou vydala v roce 1859 (v anglickém originálu *Notes on Nursing*). Položila zde důraz na důkladnou teoretickou i praktickou přípravu budoucích ošetřovatelek. Tato publikace byla určena nejen sestřám, ale všem, kteří pečovali o nemocné. O rok později byla tato kniha znovu vydána a v roce 1861 pak doplněna o kapitoly z ošetřovatelství dětí. Těchto knih pak bylo po celém světě prodáno na svou dobu neuvěřitelných více než 1 milion kusů!

Florence v této své knize preferovala tyto základní požadavky: ochranu zdravého prostředí, čistý vzduch, čistou vodu, funkční odpady, čistotu a světlo. Neměla ráda, když se pacienti dívali do čtyř holých stěn. Tvrdila, že různé barvy evokují různou odpověď a že např. květiny působí blahodárně a pozitivně ovlivňují léčbu.

Ošetřovatelství nesporně předpokládalo obětavost, oddanost a disciplínu, ale současně vyjadřovalo také odbornost. Miss Nightingalová o tom říká: „... *Bylo mnohokrát řečeno a napsáno, že dobrou ošetřovatelkou může být každá žena. Já jsem naopak přesvědčena, že určit nejdůležitější prvky*

správného ošetřovatelství je téměř nemožné ...“.

Správně prováděnou ošetřovatelskou péči považovala Nightingalová za rozhodující zbraň i v hygienické válce - v ní mohla sestra udělat nesrovnatelně více než lékař: „... *Zatímco dříve se předpokládalo, že nejde o nic více než o podávání léků a přikládání obkladů, ve skutečnosti jde o správné využití kombinace čerstvého vzduchu, světla, tepla, čistoty, klidu a správného výběru a podávání stravy Nečistota plodí nemoci a jejich příznaky jsou varováním; všelékem je čistota a sestry jsou jakýmiisi anděly strážnými nad hygienou ...*“.

Podarilo se nám zapůjčit si historicky nesmírně cennou knihu - první české vydání příručky Florence Nightingalové z roku 1875 (!). Vyšla u nás v nakladatelství J. Otto pod názvem *Kniha o ošetřování nemocných* v ediční řadě tzv. Ženská bibliotéka. Redaktorkou publikace byla známá spisovatelka **Žofie Podlipská**, z angličtiny ji přeložila a úvodem opatřila **Paulina Králová**. Ještě větším překvapením pro nás byla informace, že za pouhý rok po prvním vydání *Poznámek o ošetřovatelství* - v roce 1860 - přeložil a vydal tuto knihu v češtině známý český buditel **Vojta Náprstek** (1826–1894).

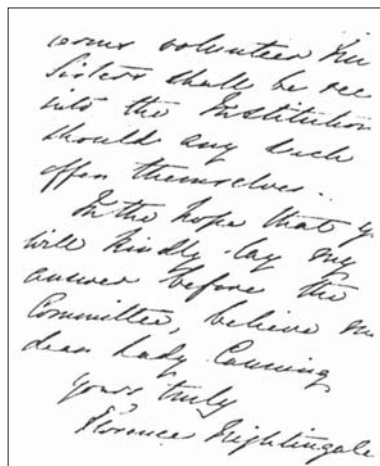
Připomeňme si v této souvislosti názvy kapitol této v dějinách ošetřovatelství stěžejní publikace:

1. Provětrávání a teplo
2. Zdravé přibýtky

3. Obezřelá dohlídka
4. O klidu
5. Pečujme o rozmanitost a změnu
6. O stravě a potravě
7. Jaká má být strava nemocného
8. O postelích
9. Světlo
10. Čistota bytů
11. Čistota těla
12. Útěchy a dobré rady přátel a příbuzných
13. Pozorování nemocných
14. Rekonvalescence
15. Závěrek.

Pro zajímavost ocitujme některé její poznámky z této knihy (i když pro dnešního čtenáře mohou po 145 letech možná působit poněkud úsměvně):

- *Nedělejte z pokoje nemocného větrací šachtu pro celý dům.*
- *Nikdy se nebojte otevřených oken; lidé v posteli tak lehce nenastydnou. Jest to zcela mylný náhled.*
- *Nejdůležitější věci, jež nám zabezpečují zdravé přibytky, jsou: 1. Čistý vzduch, 2. Čistá voda, 3. Dobré stoky, 4. Čistota, 5. Světlo. Bez těchto věcí nemůže žádný přibytěk být zdravý, a bude tím nezdravější, čím více jedna neb druhá podmínka jest zanedbána.*
- *I naprosto rozumní lidé používají v konverzaci zcela absurdních statistických údajů, jen aby nemocného potěšili.*
- *Ošetrovatelce nemá se ukládat jiná práce. Potřebujete-li pomocníci, opatřete si ji. Ošetrování jest ošetrovatelce jediným úkolem.*
- *Ošetrovatelka, jejíž oděv šustí, stane se často nemocnému protivnou, aniž by sám věděl proč. Šustění hedvábných šatů a škrobených sukní, cinkání klíčů, vrzání bot apod. ruší nemocnému klid, a tím zmaříme někdy účinek i nejlepšího léku. Tichý a lehký krok ženy, skrovný a slušný oděv jsou za naší doby pouhými výkony obraznosti.*
- *Průměrný počet úmrtí nám říká, jen kolik pacientů ze sta zemře. Pozorováním musíme odhadnout, kteří z nich to budou.*
- *Ošetrovatelka nemá nikdy nemocnému dáti nakyslého nebo připáleného mléka, starého masa, špatných vajec nebo tvrdé zeleniny.*
- *Není horšího vynálezu než koberce, kterými celá podlaha potažena jest. Zejména z ložnic nemocných měly by naprosto být vyloučeny. Špinavý koberec otravuje vzduch v ložnici a nebudeme se tomu divit, zmíníme-li, jaké množství organických látek nohama přicházejících osob se nanese a pod kobercem se nahromadí.*
- *Žádná ošetrovatelka nesmí opomenouti několikrát denně umývat si ruce a možno-li také obličej Porovnejme vodu, kterou jsme byli upotřebili k mytí; nejprve studenou vodu bez mýdla, pak studenou vodu s mýdlem a konečně teplou vodu s mýdlem. Přesvědčíme se, že první voda neodstranila skoro žádnou špínu, druhá poněkud více, třetí však velmi mnoho.*
- *Snažte se své nemocné rozptýlit, přivést je na jiné myšlenky.*

Rukopis Florence Nightingalové

- *Přála bych si jen, aby se ženy, které nosí krinolíny, mohly vidět očima ostatních, aby tak poznaly, jak je jejich úbor vlastně neslušný. Když se vážená starší dáma v krinolíně předkloní, vystavuje se pohledu ležícího pacienta na odív zrovna tak, jako baletka na jevišti zraku diváků, ač se jí nikdo tuto nepříjemnou skutečnost neodvážil sdělit.*
- *Zkušená a rozumná ošetřovatelka nebude nikdy léčit ani sebe ani jiné. Kdyby matky, vychovatelky a opatrovnice věnovaly chtělý pozornost všem týkajícím se zdraví, a kdyby hleděly čerpat poučení ze zkušeností, zajistě by přestaly s neoprávněným léčením; kdyby pak lékaři naučili ošetřovatelky poslušnosti, měli by z nich dobré pomocnice, kdežto dosud často jim bývají překážkou.*

Florence Nightingalová propagovala ošetřovatelství jako velmi ctihodné povolání pro ženu a při jeho výkonu zdůrazňovala povinnost sloužit nemocným a dodržovat subordinaci. Její systém ošetřovatelství rozlišoval dvě úrovně. Dívky a ženy ze zámožnějších rodin byly přijímány ke studiu jako platící a zůstávaly po dobu dvou let. Praktikantky - to znamená dívky ze skromnějších poměrů, avšak s odpovídající povahou a předpoklady pro povolání ošetřovatelky - byly (oblečeny do slušivých hnědých uniforem s bílými čepičky a límečky) školeny jen po dobu jednoho roku. Miss Nightingalová vychovala též řadu učitelek a administrátorek, které pak šířily její systém nejen v Anglii, ale pomáhaly zakládat podobné školící instituce i v dalších zemích.

Ve svých knihách mluví o ošetřování jako o umění, jež musí být získáno jako každé jiné umění studiem základních principů a výcvikem pod dozorem těch, kdož jsou způsobilí vyučovat. Miss Nightingalová nechtěla pro ošetřovatelky zakládat žádný náboženský řád, i když byla sama nábožensky silně orientována. Chtěla jen otevřít ženám velmi dobře placenou kariéru. Je přesvědčena, že se jim pro ni musí dostat toho nejlepšího vzdělání, i když se jinak k žádnému ženskému (feministickému) hnutí nemíní připojovat.

Opět díky svému příteli **Johnu Delanovi**, který se postaral o publicitu jejich knih, byla Florence Nightingalová sama schopna zlepšit podmínky v ošetřovatelství, neboť získala z prodeje knih více než 59 tisíc liber.

I pro dnešní čtenáře bude jistě velmi zajímavý slib, který zavedla pro sestry právě Florence Nightingalová:

„Slibujeme před Bohem a v přítomnosti celého tohoto shromáždění, že budeme vésti život mravný a vykonávat svoje povinnosti věrně. Zdržíme se všeho zhoubného a špatného a nikdy vědomě nepodáme škodlivého léku.

Přičiníme se, seč naše síly stačí, povznést úroveň svého povolání a ponecháme u sebe vše, co v důvěrnosti bude nám svěřeno, jakož i rodinné záležitosti, o kterých se dozvíme při své činnosti. Vynasnažíme se, abychom pomáhaly lékařům při jejich práci a oddáme se dobru těch, kteří budou svěřeni naší péči“.

Pozoruhodné je, že Florence Nightingalová napsala v roce 1861 další příručku k ošetřovatelské péči, kterou nazvala *Poznámky k ošetřovatelské péči pro pracující třídy* (Notes on Nursing for the Labouring Classes) a také *Poznámky o řízení nemocnic* (1857) a o dva roky později *Poznámky o nemocnicích* (Notes on Hospitals).

Florence Nightingalová celý život bojovala za zlepšení ošetřovatelské péče a snažila se o to, aby tuto profesi mohlo vykonávat co nejvíce žen. Nevystupovala však příliš často na veřejnosti, ale spíše se snažila tahat za nitky za scénou, v zákulisí. Zasazovala se především o to, aby se zlepšily obecné podmínky v ošetřovatelství, než např. o to, aby se ženy mohly stát lékařkami. Proto byla také často kritizována různými ženskými spolky.

Škola Florence Nightingalové pro zdravotní sestry

K výraznému ocenění práce Florence Nightingalové za Krymské války došlo na veřejném zasedání, které se konalo 29. listopadu 1855. Řídil jej vévoda z Cambridge a bylo na něm rozhodnuto o vytvoření Fondu Florence Nightingalové. Ta s propůjčením svého jména vytvořila souhlas. Smyslem Fondu bylo, aby vznikl Institut pro výcvik, prohloubení a ochranu sester a pacientů nemocnic. Celonárodní veřejná sbírka vynesla 44 tisíc liber a z těchto prostředků mohla být tato moderní škola vybudována. Otevřena byla 15. června 1860 při londýnské Nemocnici sv. Tomáše a byla nazvána *Škola Florence Nightingalové pro zdravotní sestry* (Florence Nightingale Training School for Nurses). Ještě v červnu 1860 byly do školy přijaty první posluchačky a začala jejich výuka. Následně byl otevřen také domov pro sestry z Nemocnice svatého Tomáše. Miss Nightingalová pohlížela na ošetřovatelství jako na povolání, k němuž je zapotřebí dlouhého studia a důkladné přípravy.

Odbočme nyní na okamžik k Nemocnici sv. Tomáše. V 60. letech 19. století byla kvůli výstavbě budoucího nádraží London Bridge zbourána stará Nemocnice sv. Tomáše. V Anglii vyvrcholily debaty o kladech a záporech tehdejších nemocnic (Jsou lepší nemocnice ve městech nebo na venkově? Mají být spíše velké nebo malé?).

Florence Nightingalová navrhovala, aby nemocnice byla přestěhována na venkov, avšak londýnští lékaři, kteří by v takovém případě museli za hospitalizovanými pacienty jezdit na velkou vzdálenost, tento návrh zamítli. Nová Nemocnice sv. Tomáše byla vystavěna na druhém břehu řeky Temže naproti Parlamentu. Jednou z prominentních budov se zde stal pavilon navržený Miss Nightingalovou tak, aby dovoloval cirkulaci vzduchu - Florence byla totiž přesvědčena, že nemoci se rodí právě ze stagnujícího vzduchu. Později zde Florence velmi úzce spolupracovala se **Sarah Wardroper**, ředitelkou Nemocnice svatého Tomáše.

Cílem Florence Nightingalové v nově zřízené škole bylo vzdělávat zde vrchní sestry, které by pak samy řídily a vychovávaly další, neškolené sestry. Přísně vybírané sestry na zkušební dobu se staly nedílnou součástí nemocničního personálu, který zejména po praktické stránce školily zkušené sestry. V čele nemocniční hierarchie stála vrchní sestra, která zodpovídala za veškerou ošetřovatelskou péči a výcvik. Pořádala se zde rovněž speciální školení pro sestry, které pracovaly v chudobincích. Miss Nightingalová toužila dosáhnout toho, aby ošetřovatelství v nemocnicích přestali vykonávat muži a bylo plně předáno do rukou žen.

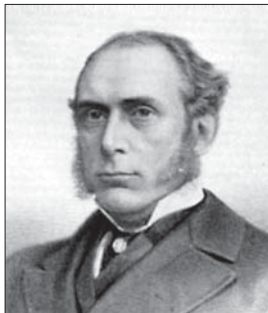
Nemocnice svatého Tomáše v Londýně

Sarah Wardroper, dlouholetá ředitelka Nemocnice svatého Tomáše v Londýně

Všechna zařízení tohoto druhu měla podle Florence Nightingalové zahrnovat tři podmínky:

- a) *Být stále ve spojení s nemocnicí, aby se ošetřovatelkám zajistila odborná praxe.*
- b) *Uskutečnit řád internátu, který jediný vede ke kázni a umožňuje morální výchovu, tvořící dále středisko pro pěstování nejkrásnějších citů lidských.*
- c) *Prodloužit pobyt v této škole, aby zanechal v povahách nesmazatelné stopy a poskytl začátečnicím odborné zkušenosti.*

John Croft, dlouholetý zdravotnický instruktor ve Škole Florence Nightingalové

Henry Bonham-Carter, dlouholetý sekretář Fondu Florence Nightingalové

Hilary Bonham-Carter, přítelkyně Florence Nightingalové

Plakát Fondu Florence Nightingalové

navržené Miss Nightingalovou. S využitím prostředků z Fondu Florence Nightingalové navštěvovalo školu i mnoho cizinek (Dánky, Němky, Finky, Švédky, Francouzky). Zde se sluší vzpomenout jméno **Henry Bonham-Cartera**, který vykonával funkci sekretáře Fondu Florence Nightingalové po dobu dlouhých 53 let (v letech 1861–1914).

Florence Nightingalová sice nezaložila první školu ošetřovatelství, ale její pojetí bylo velmi rozdílné od předchozích škol. Už při její stavbě dbala na každý detail. Třídy byly méně formální, mnoho předmětů vyučovali lékaři. Jejím blízkým spolupracovníkem zde byl také **John Croft**, zdravotnický instruktor na této škole v letech 1872–1891. Florence zpracovala také podrobný systém hodnocení každé studentky. Naopak studentky mohly zase hodnotit a kritizovat své učitele, a tím se aktivně podílely na příštích změnách. Studium ošetřovatelství trvalo jeden rok, v každém ročníku bylo 20–30 posluchaček.

Budoucí absolventky byly ubytovány v určené části nemocnice ve vlastních pokojích se společným sociálním zařízením. Učily se jednak v klasických třídách a současně praktikovaly u pacientů v nemocnici, kde nosily speciální uniformy

Škola Florence Nightingalové nebyla určena jen k tomu, aby se v ní vycvičily ošetrovatelky pro práci v nemocnicích, ale také k tomu účelu, aby se připravily na odpovědná místa v nemocnicích a ošetrovatelských školách. Podobná zařízení vznikla v následujícím období v Londýně (uvádí se, že škola, kterou vedla **Eva Luckes**, předčila svůj vzor), Liverpoolu, Edinburghu, ale také v australském Sydney a americké Philadelphii. Můžeme zde také připomenout jméno známého filantropa **Williama Rathboneho**, který po konzultacích s Florence Nightingalovou položil základy systému ošetrovatelské péče v roce 1861 právě v Liverpoolu. Další úspěšnou pozdější širitelkou myšlenek Miss Nightingalové byla absolventka její školy (z roku 1882) **Catherine Barff**, která působila jako vrchní sestra v oblasti Manchesteru.

Diplomované ošetrovatelky z této školy odjely do ciziny, aby zakládaly nové školy. Kamkoliv tyto ošetrovatelky přišly, tam zmizela z nemocnic špína, nedbalost a nemravnost a na jejich místo se nastěhovala čistota, pohodlí a ladnost. Nemocnice ztratily svou bývalou špatnou pověst a ošetrovatelství se stalo váženým povoláním.

Od té doby byl zbudován velký počet ošetrovatelských škol v řadě zemí. Vzpomeňme jen Švédsko (1867), Austrálii (1867), USA (1873), Kanadu (1874) či Dánsko (1897), ale také Německo, Nový Zéland, Jižní Afriku nebo Indii. Všechny byly po dlouhá desetiletí vedeny duchem Florence Nightingalové, která svým příkladem a zásadami uměla vytvořit z ošetrovatelství umění a povolání současně.

V téže době vznikla ve švýcarském Lausanne v roce 1859 na popud hraběnky **Valérie de Gasparin** (připomeňme v této souvislosti, že velmi ochotně pomáhala po bitvě u Solferina také pozdějšímu zakladateli mezinárodního hnutí Červeného kříže Henri Dunantovi) Vyšší ošetrovatelská škola - Ecole normale de gardes-malades. Vedl ji pastor se svou ženou v přísném protestantském duchu. Zpočátku sídlila v budově farnosti, v roce 1867 přesídlila do vily La Source a postupně se stala institucí s mezinárodním vřhlasem.

Jen v Anglii v roce 1861 zaznamenala odborová statistika 27 tisíc ošetrovatelek pod rubrikou „domácích“; v roce 1901 bylo 64 tisíc ošetrovatelek již zařazených pod rubrikou „lékařské profese“.

První kurzy ošetrovatelek na našem území

Vzpomeňme v této souvislosti opět prvních kurzů ošetrovatelek na našem území. Psal se rok 1874, když Výrobní spolek český v čele se spisovatelkou **Karolínou Světlou** (1830–1899)

William Rathbone, filantrop z Liverpoolu

Catherine Barff, vrchní sestra v Manchesteru

Hraběnka Valérie de Gasparin

Česká spisovatelka Karolina Světlá

vyzval Spolek českých lékařů, aby mu pomohl při organizaci ošetrovatelské školy, která měla být první na území tehdejšího Rakouska. Řada českých lékařů nabídla ochotně své služby a vypracovala jak učební plán školy, tak i první Řád ošetrovatelské péče. První běh kurzu se uskutečnil od 1. června do 20. prosince 1874 a měl jedenáct řádných a dvacet mimořádných posluchaček. Další kurzy pak byly pořádány v letech 1877, 1880 a 1881. Škola fungovala nepravidelně a doba vyučování se pohybovala od tří do sedmi měsíců. Pořádání těchto kurzů naráželo na nejrůznější potíže a problémy, mj. i na to, že posluchačkám těchto českých kurzů byl odepřen praktický výcvik v nemocnici. Spolek ošetrovatelky se v Praze ustavil v roce 1882 a pečoval o něj Dámský pomocný spolek Červeného kříže pro království české.

Reforma vojenského zdravotnictví

Florence Nightingalová se však nevěnovala pouze péči o raněné vojáky, ale rovněž zkoumala též příčiny jejich nemocností. Zjistila, že úmrtnost v armádě převyšovala úmrtnost mužů stejného věku v civilu. Poukázala na nelogičnost tohoto stavu s odůvodněním, že armáda je tělesem vybíraným po stránce zdravotní; obydlí, strava, způsob života - to vše je regulováno státní správou. Kdyby toto vše bylo dobře vedeno, muselo by být vojsko vzorem hygieny.

Ještě během Krymské války navštívila členy správní komise, kteří byli vysláni do pole, aby zkoumali vojenské vybavení a zdravotnická zařízení. Florence měla sice mnoho nápadů na změny, ale věděla, že v tehdejší době by se žena těžko mohla prosadit jako reformátorka. Navštívila proto osobně znovu královnu Viktorii a prince Alberta a navrhla jim vytvoření komise pro reformy vojenského zdravotnictví. Po ustavení této komise Florence shromažďovala data, školila členy komise a napsala osmisetstránkovou zprávu členům komise, kde podrobně zpracovala data zjištěná ve vojenských nemocnicích. V roce 1857 podala své svědectví a důkazy hygienické komisi, která posléze rozhodla o vytvoření armádní zdravotnické školy.

Nestálo jí mnoho práce zjistit jednu z příčin této nepříznivé situace: byl jí hrozný stav kasáren a vojenských nemocnic. Proto vybojovala vojínům vzduch a světlo, které jim byly dosud odepírány. Ukázalo se, že úmrtnost v armádě klesla pod procento civilistů stejného věku. V tomto duchu zreorganizovala *Armádní zdravotní službu*.

Její šokující zpráva (zaslaná ještě během Krymské války v zimě 1854) přiměla britskou vládu k provádění změn. Už v létě 1855 byla otevřena nová nemocnice pro tři sta vojáků a v prosinci téhož roku druhá s jedním tisícem lůžek. Budovy měly samostatná křídla - oddělení s vlastní pracovní sester, záchodem, koupelnou, centrálním odpadem, s ventilací a lékárnou. Samozřejmostí byla kuchyně, prádelna, pekárna, kotelná a vodovod.

Podílela se na vzniku *Lékařských sborů Královské armády* (název Royal Army Medical Corps - RAMC - pochází až z roku 1898), jejichž výukové základna byla umístěna v Netley. Následně podrobila zásadním změnám i civilní nemocnice.

Reformátorka zdravotnictví v Indii

Ačkoliv nikdy nebyla v Indii, stala se konzultantkou a reformátorkou vojenství a zdravotnictví pro tuto oblast. Po úspěšné reformě britské armády byla v roce 1858 požádána o pomoc při řešení zdravotních a hygienických podmínek v Indii. Úmrtnost vojáků v Indii byla nejvyšší ze všech anglických posádek vůbec (v roce 1859 to bylo šedesát devět zemřelých na jeden tisíc vojáků v Indii, zatímco přímo v Anglii to bylo jen sedmáct zemřelých na jeden tisíc vojáků).

Na doporučení Florence Nightingalové královna Viktorie zřídila *Královskou zdravotní komisi pro Indii*. Florence sestavila dotazníky a rozeslala je všem vojenským jednotkám v Indii. Závěrečná zpráva komise, zpracovaná podle výsledků dotazníků, měla přes dva tisíce stran. Florence z ní vytvořila tříadvacetistránkový výtah doplněný grafy a obrázky nazvaný *Postřehy* (1862). Kopie zaslala královně, vládě a všem zainteresovaným osobám k efektivnímu využití. Poslala je rovněž do kasáren v Indii. Z těchto dvou Zpráv pak vypracovala za pomoci svého přítele **dr. Williama Farra** průkazné statistiky o nedostatcích v armádních záznamech. Zapojila se do kampaně o jednotnou nemocniční statistiku.

Na reformě vojenského zdravotnictví Indie pak pracovala denně více jak pět let. Od roku 1858 byla uznávanou expertkou vojenského a civilního zřízení v Indii, kde se velmi zaměřila na problém zavlažování jako preventivní opatření k řešení problému hladomoru. Vybojovala a podporovala své malé oddělení - Oddělení veřejného zdraví v úřadě v Indii. K jejím nesporným zásluhám patří také její významný podíl na vybudování *Hygienické služby v Indii*.

Další vývoj ošetrovatelské péče

Od roku 1864 pracovala Florence Nightingalová na projektech domácí ošetrovatelské péče (velmi jí v tom pomáhala např. Miss **Mary Crossland**, sestra domácí ošetrovatelské péče v letech 1875–1896), zlepšení podmínek v porodnicích a ve vojenských kasárnách. Byla první, která technicky rozdělila poskytování ošetrovatelské péče různým pacientům. Do té doby byli muži, ženy i děti umísťováni společně na pokojích. Zřizováním nemocnic pro duševně choré oddělila „duševně zdravé“ pacienty od duševně nemocných. Intenzivně studovala příčiny dětské úmrtnosti a v roce 1871 publikovala knihu *Zápisky o šestinedělví v nemocnici*.

Jako velmi důležité se jí zdálo čelit příchodu nemocí než nemocné ošetřovat. Dnešní terminologií bychom její úsilí nazvali, že kladla důraz na prevenci. Její spisy o hygieně měly nesmírný vliv na ducha anglického národa. Z té doby se datuje kult vzduchu v Anglii. První propagační výprava pro rozšíření hygieny v Buckinghamshire v roce 1882 se prováděla pod patronací Miss Nightingalové.

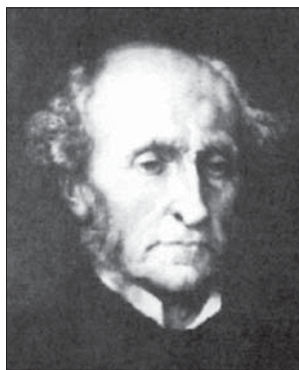
Zdravotní misionáři byli vysíláni do každého domu v tomto hrabství, aby upozorňovali obyvatele na hygienické závady jejich zařízení a špatné hygienické návyky. O Florence Nightingalové je známé, že navrhovala nemocnice počínaje barvou stěn (nejraději měla světle růžovou) až po knihy v knihovně a místo, kde se bude rozkrajovat nedělní pečeni.

Miss Mary Crossland,
dlouholetá domácí
sestra

*Florence Nightingalová, Harry Verney a Mary Crossland
mezi zdravotními sestrami (1886)*

Britský filozof John Stuart Mill

„Možná to vypadá jako podivný princip, ale nejprvnějším požadavkem by mělo být, aby budova nemocnice nepůsobila žádnou škodu ...“, konstatovala.

Miss Nightingalová byla také konzultantkou pro zdravotní péči o raněné a nemocné vojáky v občanské válce v USA, ve francouzsko-pruské válce, ve válce v Egyptě a v Súdánu a ve válce v Jižní Africe.

Připomeňme také, že Florence Nightingalová se silně zasadila o ženská práva. Ve své knize *Názor na hledání náboženské pravdy* z roku 1859 živě polemizuje o změně omezení pro ženy, které si chtějí budovat kariéru. Známy anglický filozof **John Stuart Mill** prohlásil, že tato kniha jej velmi ovlivnila zejména při psaní jeho vlastní práce o ženských právech nazvané *Podřízenost žen* (1869).

Doplňme zde ještě z dalšího vývoje ošetrovatelské péče, že v roce 1887 se Florence Nightingalová ve spolupráci s **Ethel Bedford-Fenwickovou** (1857–1947), bývalou vrchní sestrou v Nemocnici svatého Bartoloměje zasloužila rozhodujícím způsobem o založení *Britské asociace zdravotních sester*. Již v prvním roce své existence dosáhla počtu jednoho tisíce členek a o pět let později, v roce 1892, se jí dostalo dokonce královské zakládací listiny.

Připojme zde ještě, že v roce 1887, kdy celá Anglie oslavovala jubileum královny Viktorie, vybraly anglické ženy 70 tisíc liber do fondu, který podle přání milované královny byl věnován na vybudování ústavu, jehož účelem bylo odborně vzdělávat sestry, které by ošetrovaly a všestranně pomáhaly chudým nemocným v jejich domovech. Tento druh zdravotní služby se rychle rozmohl, neboť bylo všeobecně uznáváno, že není možné nechat chudé nemocné déle bez řádné odborné pomoci. Ze všech částí království přicházely žádosti a prosby o pomocnice, které by pomáhaly zmírnit bolesti trpících. V dnešní terminologii se zcela jednoznačně jedná o tzv. Domácí ošetrovatelskou péči

*Ethel Bedford-Fenwicková,
spoluzakladatelka Britské
asociace zdravotních sester*

- Home Care. I Český červený kříž má dnes na celém území ČR celkem šestnáct agentur Domácí ošetrovatelské péče Alice (nazvané podle zakladatelky ČSČK dr. Alice Masarykové), v nichž sto třicet obětavých sester poskytuje své služby průměrně pro téměř 5 tisíc nemocných měsíčně. Ve znaku má kahan Florence Nightingalové.

Florence Nightingalová se dožila i prvního kongresu *Mezinárodní rady ošetrovatelek*, který se uskutečnil v roce 1904 v Berlíně.

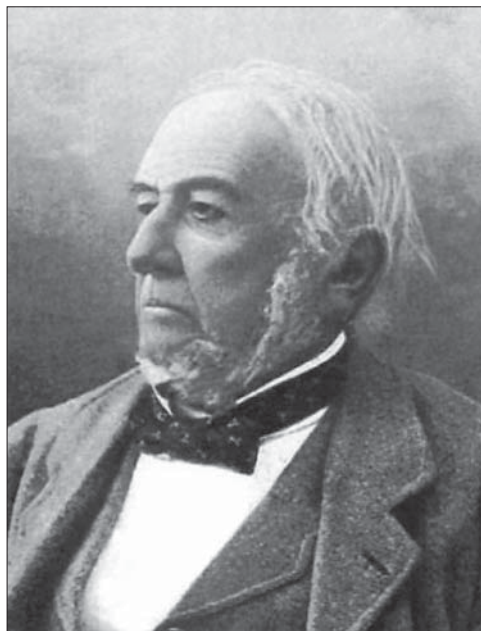
Se svým geniálním organizačním a inovačním nadáním se Florence Nightingalová stala průkopnicí na poli ošetrovatelské péče a zcela proměnila tento obor, v němž do té doby převážně působily neuniformované ženy nevalné pověsti, a dovedla jej až k dnešnímu respektovanému postavení.

7. LIDSKÝ PROFIL FLORENCE NIGHTINGALOVÉ

Zalistujme pro tento účel opět v knize **Richarda Gordona** *Slavní a obtížní pacienti*, v níž věnoval Florence Nightingalové celou jednu kapitolu. Srovnává v ní Florence povahově např. s Johankou z Arku v souvislosti s tím, že obě slyšely tzv. „vnitřní hlasy“ (neboli „hlas boží“). Gordon tvrdí, že podle svých projevů se projevovala Miss Nightingalová jako typická hysterka, která v průběhu celého svého života manipuluje s lidmi kolem sebe.

„*Florence se mohla ve vši úctyhodnosti stát ošetřovatelkou-jeptiškou, avšak taková submisivita (oddanost, podřízenost) vůči jejímu cennému kolegovi Bohu byla pro ni nemyslitelná,*“ říká o ní Gordon. Ve své knize dále uvádí, že začala s manipulováním od své rodiny, a že dalšími jejími manipulativními oběťmi byly nemocné dámy v tíšňových situacích. Florence tvrdila, že Bůh jí osobně doporučil, aby je ošetřovala v Ústavu pro dámy v nouzi na Harley Street č. 1 v Londýně. Třetím objektem její manipulace se podle Gordona měl stát britský ministr války **Sidney Herbert**, který měl přimět britskou vládu, aby jí jmenovala šéfkou dobrodružných ošetřovatelek v Anglické nemocnici v tureckém Scutari. A konečně po návratu z Krymské války tvrdí Gordon, že začala manipulovat celé Britské impérium.

Když na doporučení lékařů ulehla po návratu z Turecka vzhledem ke svému oslabenému zdravotnímu stavu do postele, ze které údajně po desítky let téměř nevstávala, stal se z

ministrský předseda William Ewart Gladstone

ní na každý pád dojemný invalida. Její slabost a utrpení se neustále projevovaly v žalostných lamentacích přerušovaných záchvaty prudkého oddechování a paralýzy, které probouzely mezi jejím okolím období paniky. Dovoľovala si i jisté výstřednosti, jako například vzteklé práskání klozetovými sedátky.

Florence Nightingalová žila na pohovce nebo v kolečkovém křesle, a pokud se zocelila natolik, aby cestovala, objednávala si speciální železniční vůz. Richard Gordon se ve své výše uváděné knize táže: „*Ale proč se potřebovala vydávati do světa, když svět přicházel pokorně za ní? Vícekrálové, ministři, velvyslanci a preláti se ochotně dostavovali k jejímu lůžku Lidem, které nechtěla vidět - jako třeba ministerský předseda William Ewart Gladstone (1809–1898) - se mohla vyhnout, aniž by jí to kdo zazlíval, vinou náhlé recidivy choroby. Bylo to brilantní představení hypochondrické podvodnice ...*“.

Pracovala jako divá. „*Mám tolik práce, že nemám čas umírat,*“ stěžovala si. Měla dlouhé prsty, od své prošívané pokrývky dosáhla k lůžkům všech nemocných na celém světě. Kromě již dříve zmiňovaných knih věnovaných ošetrovatelské péči napsala také knihu nazvanou **Návrhy k úvahám hledačům pravdy mezi anglickými řemeslníky**, o níž se již dříve zmiňovaný anglický filozof, ekonom a politolog **John Stuart Mill** (1806–1873) vyjádřil nanejvýš laskavě. Snažila se dokonce reformovat britské ministerstvo obrany, ale shledala, že je neproniknutelné.

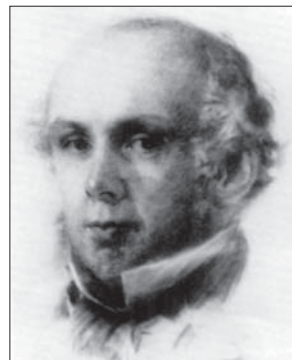
Byla významnou spisovatelkou odborné literatury své doby a jednou z nejvíce publikujících žen v historii vůbec. Uvádí se, že za svůj život napsala přes dvě stě knih, zpráv a článků a na 13 tisíc dopisů. Většinou psala současně dva dopisy se stejnou tematikou: jeden úřední s oficiálním požadavkem, druhý pak byl soukromou verzí prvního dopisu za účelem navázání osobního kontaktu mezi ní a příjemce. Ve druhém dopisu byly zpravidla instrukce a rady, jak použít a využít formální verzi pro dobro věci.

Užívala pera odedávna - k zachycování informací, ke komunikaci, k inspiraci pro své sestry i k boji se svými „bitvami“. Zachycovala své myšlenky a pocity, zapisovala si řadu oblíbených básní, zaznamenávala poznatky z přírody, psala o svých cestách a udržovala písemné styky se svou rozvětvenou rodinou a přáteli. Řada jejích osobních dopisů svědčí o její starostlivosti a rozhledu; dopisy přibližují její charakterové rysy. Např. v roce 1897 píše veteránům z Krymské války. Mohla debatovat o umění, knihách, hudbě, vyměňovat si názory o politice nebo filozofii.

Využívala kopie, tištěné práce a statistické údaje, ale většina jejích prací je napsána vlastnoručně perem. Ještě v dopise *Všem našim sestrám* z 28. května 1900 je její písmo pevné a čitelné. Ale počátky slepoty přicházejí náhle již v následujícím roce. Až do roku 1906 prokazovala stálý zájem o lidi blízké jejímu srdci. Stále byla v řadě případů žádána o radu, ale vzhledem ke svému zdravotnímu stavu byla pomalu nucena postupovat své pozice druhým.

Richard Gordon v této souvislosti poněkud krutě uvádí: „*Pak jí začalo bolet v zádech, což si léčila implantáty opia. Jako mnoho dalších shledala, že jí umožňuje příjemně na sebe na chvíli zapomenout Dojemné chudinky bývají přísné paní. Florence Nightingalová odmítala uvěřit, že všichni ostatní nepředstírají nemoc jako ona. Využívala pomoc Sidneyho Herberta, muže, který dokázal mluvit s ministry, a pokazila mu lov lososů. Onemocněl chronickou nefritidou (zánětem ledvin), na níž mu předepisovala vatu namočenou do chloroformu a kafru. Byla přesvědčena, že jen tak lenoší v posteli a dost nepříjemně se jí dotklo, když v padesáti letech zemřel ...*“.

Citujme dále Gordona: „... *Jejími dvěma otroky u lůžka byli hezký skotský doktor John Sutherland, expert na drény, který opisoval její rukopisy, a básník Arthur Clough, jenž je odesílal a nakupoval potraviny. Sutherland byl hluchý. Byla přesvědčena, že to jen tak předstírá, aby ji dopaloval, a vyhrožovala, že ho vybaví trumpetou k uchu. Přivolávala ho hlasitým zvoněním a každý den mu posílala netrpělivé hrubé vzkazy. Vzdal se stálého příjmu patnácti set liber ročně od vlády, aby u ní mohl pracovat dokonce i o nedělích.*“

Básník Arthur Hugh Clough

Obraz Florence Nightingalové od F. Amicia de Bieden

Se svou manželkou v domě na severu Londýna se sotva vídal. Když ho jednou povolali do jeho domova, v noci a v dešti, přijel Sutherland ve vzteku, který způsobil jeho paní tak těžký záchvat, až ho to naplnilo nepřičetnou hrůzou, že urychlil její smrt. Když sám - což Florence iritovalo - roku 1891 umíral, jeho poslední slova zněla: „Vyřídte jí můj pozdrav a požehnání“. Už dřív se jí dotklo, když ji opustil Clough. Odjel do Itálie a tam si roku 1861 klidně zemřel, mumlaje přitom patrně: „Řekněte, že námahou ničeho nedocílí, lopota a zranění jsou věčné“.

Florence Nightingalová dostala kromě nabídky svého bratrance v mládí ještě jednu nabídku k sňatku. Z Oxfordu s ní přijel **Benjamin Jowett**, vševědoucí Mistr z Balliolu, který se do ní zamiloval a jeho nabídka zněla docela kuriózně:

*Jowett je jméno mé a všude známo
kde jiní nevědí, tu mně je vědět dáno
vždyť kolej oxfordská si mne co mistra cení
- co nevím já nestojí za vědění.*

Miss Nightingalová jeho nabídku k sňatku vcelku pochopitelně odmítla, již vzhledem ke své lesbické orientaci.

Celý život bojovala s nečinností a nesouhlasem své rodiny. Dosáhla jako žena dominantního postavení ve světě mužů. Často si stěžovala na ženskou soběstačnost a vyjadřovala se ironicky k narůstajícímu feministickému hnutí. Rovněž však podporovala tzv. duchovní mateřství - sama se považovala za matku britských vojáků, k nimž se obracela s oslovením Mé děti.

Poslední fotografie Florence Nightingalové (1907)

Zádušní mše za Florence Nightingalovou v Katedrále svatého Pavla v Londýně (20. 8. 1910)

Na Florence Nightingalové nikdy nebylo vidět, že by trpěla nějakou organickou nemocí, přesto byla pravděpodobně od roku 1857 invalidní. O čtyřicet let později (1897) definitivně ulehla na lůžko a byla na něj upoutána až do konce života. Začal se jí zhoršovat zrak a posledních deset let života prožila již úplně slepá.

Richard Gordon svou kapitolu o Florence Nightingalové ve své knize *Slavní a obtížní pacienti* končí opět poněkud příkrými slovy: „*Florence Nightingalová skončila jako kulatolící a tlustá stařena, která se mazlila s dívkami, jež jí posílali z Ošetřovatelské školy při Nemocnici sv. Tomáše Zemřela na selhání srdce, hašteřivá a bezohledná, ve věku devadesáti let - ve věku, kdy i hysterka má právo na smrtelnou nemoc*“.

Dodejme, že Florence Nightingalová zemřela **13. srpna 1910**. Jejího pohřbu se zúčastnily tisíce lidí. Zádušní mše proběhla v nejslavnější londýnské Katedrále svatého Pavla. Do přednesu jejího oblíbeného chvalozpěvu *Syn Boží kráčí do války* se zapojili veteráni z Krymu a téměř jeden tisíc sester. Obsáhlé zprávy z jejího pohřbu přinesly anglické noviny *The Times*.

Pět let po její smrti byl v roce 1915 na náměstí Waterloo v Londýně na její počest odhalen Krymský monument. V roce 1934 byl založen Mezinárodní fond Florence Nightingalové.

8. MEDAILE FLORENCE NIGHTINGALOVÉ

Bezspornu zajímavý byl vztah Florence Nightingalové k Červenému kříži a k myšlence na založení dobrovolné zdravotnické organizace.

Henri Dunant, zakladatel
Mezinárodního ČK (kresba malíře
Pavla Lisého)

I když měla velký vliv na zakladatele mezinárodní organizace Červeného kříže **Henri Dunanta** (1828–1910), zastávala názor, že stačí vytvořit jen dobrovolnou ošetrovatelskou službu pomocí dobročinných společností a není k tomu nutné zakládat Červený kříž.

Způsobila tím mj., že v Anglii vojenské kruhy o organizaci Červeného kříže v počátcích nestály - jistě díky tomu, že právě zásluhou Miss Nightingalové byla anglická armádní sanitní služba dobře zorganizována. To vedlo i k tomu, že britská organizace Červeného kříže byla teprve v roce 1908 uznána za pomocný orgán vojenské zdravotní služby.

Pro objektivitu však také uvedme, že když Henri Dunant vydal v rozmezí listopadu 1862 - března 1863 celkem třikrát svou knihu *Vzpomínka na Solferino*, v jejímž závěru navrhl mj. založení mezinárodní pomocné organizace - Červeného kříže - a přijetí mezinárodních pravidel pro ochranu obětí války - pozdějších Ženevských úmluv, blahopřála mu Florence Nightingalová k vydání této knihy srdečným dopisem.

Červený kříž však velkoryse přešel tyto roztržky a nedorozumění. V souladu s doporučením 8. Mezinárodní konference ČK v Londýně v roce 1907 a rozhodnutím 9. Mezinárodní konference ČK ve Washingtonu v roce 1912 založil za přispění národních společností ČK a ČP Fond k uctění památky velkých a význačných služeb Florence Nightingalové za zlepšení péče o raněné a nemocné. Výtěžek tohoto Fondu je používán pro udělování

Medaile Florence Nightingalové,
udělovaná Mezinárodním výborem
ČK

medaile, která je nazvaná **Medaile Florence Nightingalové** na počest statečnosti, kterou se vyznačoval celý život a práce Miss Nightingalové. V roce 2005 se uskutečnil již jubilejní 40. udělování těchto prestižních medailí.

K udělování této Medaile byly přijaty již na Mezinárodní konferenci ČK ve Washingtonu v roce 1912 její Stanovy, které byly v průběhu uplynulých let ještě celkem sedmkrát novelizovány a upravovány na Mezinárodních konferencích ČK či Radou delegátů ČK (v letech 1913, 1921, 1928, 1934, 1952, 1981 a naposledy v roce 1991). Současné Stanovy pro udělování této Medaile jsou v platnosti od 3. srpna 1992. O jejich závažnosti svědčí, že s jejich zněním musí souhlasit nejen národní společnosti ČK a ČP, ale také vlády států, které podepsaly a ratifikovaly Ženevské úmluvy z roku 1949.

Nahlédneme nyní do těchto Stanov: „*Medaile Florence Nightingalové může být udělena kvalifikovanému ošetřovateli nebo ošetřovatelce a také dobrovolným ošetřovatelským pomocníkům, kteří jsou aktivními členy nebo pravidelnými pomocníky národní společnosti ČK či ČP nebo přičleněné lékařské či ošetřovatelské instituce.*

Medaile může být udělena těm výše zmíněným osobám, které se v době míru nebo války vyznačovaly:

- *mimořádnou odvahou a oddaností ke zraněným, nemocným a nezpůsobilým nebo civilním obětem konfliktů a katastrof*
- *příkladnými službami nebo tvořivým a průkopnickým duchem v oblastech veřejného zdraví nebo ošetřovatelského vzdělávání.*

Medaile může být udělena posmrtně, jestliže její eventuální příjemce padl v aktivní službě.

Medaile je udělována Mezinárodním výborem Červeného kříže na základě návrhu národních společností ČK a ČP. Přidělování medailí se uskutečňuje každé dva roky. Při jednom přidělování nemůže být vydáno více než 50 medailí. Medaile bude v každé zemi předána na slavnostním ceremoniálu buď hlavou státu nebo prezidentem národní společnosti ČK či ČP. Rozhodnutí o udělení této medaile zveřejňuje Mezinárodní výbor ČK každoročně u příležitosti výročí narození Florence Nightingalové dne 12. května.

Medaile je posříbřená. Na lící straně má portrét Florence Nightingalové a nápis „Ad memoriam Florence Nightingale 1820–1910“ (Na památku Florence Nightingalové). Na její zadní straně je po obvodu medaile nápis „Pro vera misericordia et cara humanitate perennis decor universalis“ (volný překlad - „Za opravdové milosrdenství a vzácné lidství stálá a obecná pocta“). Jméno držitele medaile a datum udělení je vyryto v jejím středu. Medaile je připojena červenobílou stuhou k odznaku Červeného kříže. Součástí udělení této medaile je také diplom na pergamenovém papíru“.

*Dr. Alice Masaryková předává
Medaili Florence Nightingalové
v roce 1947 Růženě Stružkové*

*Marie Sidorová, poslední česká nositelka
Medaile Florence Nightingalové z roku 1997*

THE INTERNATIONAL COMMITTEE OF THE RED CROSS

awards to

Mrs Marie Sidorová

THE FLORENCE NIGHTINGALE MEDAL

This Medal was created by the Ninth International Conference of the Red Cross, which met in Washington in 1912. It is destined for presentation to Red Cross and Red Crescent nurses and voluntary nursing aides who have distinguished themselves by their exceptional dedication or exemplary services.

Geneva, **12 May 1997**

For the International Committee of the Red Cross

The President:

Diplom k Medaili Florence Nightingalové pro Marii Sidorovou

Dodejme v této souvislosti, že také u nás byla od roku 1920 do konce roku 1992 (rozdělení Československa a rozdělení Čs. červeného kříže na Český ČK a Slovenský ČK) udělena Medaile Florence Nightingalové celkem **32** československým ošetřovatelkám a dobrovolným sestřám ČSČK. Např. v roce 1947 obdrželo tuto prestižní medaili najednou šest (!) ošetřovatelek ČSČK (vyšší počet byl odůvodněn skutečností, že v letech druhé světové války se tyto medaile neudělovaly). Na slavnostním zasedání jim je předávaly mj. čestná předsedkyně ČSČK paní Hana Benešová, zakladatelka ČSČK dr. Alice Masaryková a tehdejší předseda ČSČK generál Alois Vicherek.

V letech 1993–2004 byla v rámci ČR a ČČK (Slovenský červený kříž od roku 1993 podává návrhy na tuto medaili Mezinárodnímu výboru ČK do Ženevy již samostatně) udělena pouze jediná Medaile Florence Nightingalové a to paní **Marii Sidorové** z Nového Jičína v roce 1997. Uvedme zde čestnou listinu našich nositelek této medaile:

1. 1920 Matejíčková Irena
2. 1920 Macharová Sylva - Praha
3. 1924 Tilsová Jindra
4. 1929 Nováková Emma
5. 1933 Benešová Marie
6. 1935 Andělová-Křiváňková Josefa - Praha
7. 1939 Mánková Anna - Nymburk
8. 1947 Lehocká Žofie
9. 1947 Mandáková Božena
10. 1947 Stružková Růžena - Hodonín
11. 1947 Rypáčková Anna - Praha
12. 1947 Boháčková Bedřiška - Praha
13. 1947 Králová Anna
14. 1965 Knapčoková Anna - Rimavská Sobota
15. 1967 Šindlerová Marta - Praha
16. 1969 Mišurdová Helena - Rožňava
17. 1971 Hájková Marie - Praha
18. 1973 Ryšková Ilona - Ostrava
19. 1973 Bizíková Mária - Bratislava
20. 1975 Benešová Anna - Praha
21. 1975 Petrovičová Karla
22. 1977 Šípová Anna - Vsetín
23. 1977 Zacharová Angela
24. 1979 Lacková Božena - Kremnica
25. 1981 Jesenská Zlatica - Zvolen
26. 1981 Pavelcová Miroslava - České Budějovice
27. 1983 Flešková Mária
28. 1983 Žádníková Erika - Pelhřimov
29. 1985 Kašparová Anna - Rakovník
30. 1985 Holubcová Marie - Třebíč
31. 1987 Soprová Marie - Praha
32. 1989 Máchová Zora - Brno
33. 1997 Sidorová Marie - Nový Jičín

9. MUZEUM FLORENCE NIGHTINGALOVÉ V LONDÝNĚ

Osobnost formátu Florence Nightingalové si jistě zaslouží poctu mít své vlastní muzeum. Nalezneme je v Londýně v Nemocnici svatého Tomáše na břehu řeky Temže přímo naproti slavnému Big Benu a rozložitě budově britského parlamentu. Jeho patronkou je členka britské královské rodiny - princezna Alexandra.

*Muzeum Florence Nightingalové
v Londýně*

*Princezna Alexandra, patronka
Muzea Florence Nightingalové*

*Busta Florence Nightingalové
umístěná v jejím muzeu v Londýně*

Muzeum je zřízené v prostorách nemocnice, při níž byla zřízena slavná první ošetrovatelská škola Florence Nightingalové. Poskytuje příležitost seznámit se se životem a dílem ženy, která se stala zakladatelkou dobrovolné ošetrovatelské služby.

Jako dítě si Florence Nightingalová zapsala: „... *Kdyby si mě v životě nikdo nevěšiml, byla bych docela šťastná ...*“. Ironií osudu je, že svou prací se stala jednou z nejvýznamnějších osobností tisíciletí.

V muzeu si můžete prohlédnout více než jeden tisíc předmětů vztahujících se k Florence Nightingalové, ke Krymské válce, k ošetrovatelské škole i Nemocnici svatého Tomáše. Najdeme zde její deníky a poznámky - napsala více než dvě stě knih a brožur. Nachází se zde i její cestopisy z Francie, Německa, Řecka a Egypta. V muzeu jsou také vystaveny uniformy zdravotních sester, její pero, bloky, suvenýry z bojišť i obrazy znázorňující hrůzy válek. Mezi nejzajímavější exponáty patří jistě náramek spletený z vlasů matky a sester Florence Nightingalové a také unikátní lampa, se kterou procházela po nemocničních odděleních ve Scutari a díky níž si zasloužila přezdívky „dáma s lampičkou“ a „laskavá utěšitelka“.

V archivu je sbírka šedesáti tří dopisů, které Miss Nightingalová vlastnoručně napsala a dalších sedm set různých dopisů a dokumentů s ní spojených. Najdeme zde také řadu obrazů Miss Nightingalové, výjevů z Krymské války a výjevů z práce ošetrovatelky v

Plakát Muzea Florence Nightingalové v Londýně

nemocnicích. Některé místnosti jsou upraveny jako pokoje, v nichž žila. Na panelech jsou znázorněny výjevy z jejího života, např. z ošetřování raněných vojáků.

Knihovna vlastní padesát tři z celkového počtu více než dvou tisíc vytištěných prací Florence Nightingalové, dále knihy, které vlastnila, knihy které Florence věnovala převážně sestřám a také ucelenou bibliografii spojenou s Florence Nightingalovou.

Ukázky z práce školícího střediska Florence Nightingalové nabízí jedinečnou příležitost, abychom se seznámili s první profesionální zdravotní školou založenou v roce 1860. Zdravotní sestry zde byly školeny v péči o pacienty.

Muzeum vydává dvakrát ročně časopis, pořádá různé semináře a svým působením přispívá k šíření myšlenek Florence Nightingalové po celém světě.

Součástí muzea je i tzv. výzkumné centrum, které se zabývá badáním o životě a díle Florence Nightingalové. Toto centrum je přístupné na požádání pro studenty, výzkumné pracovníky a všechny další zájemce. Má dvě hlavní funkce: poskytuje přístup ke sbírkám a poskytuje přístup k informacím.

Tři poštovní známky s Florence Nightingalovou z Muzea Florence Nightingalové

10. OSOBNOSTI KOLEM FLORENCE NIGHTINGALOVÉ

Připomeňme si na závěr ve velké stručnosti profily některých osobností, současníků Florence Nightingalové, které jsme v předchozích kapitolách pouze zmínili, nebo které určitým způsobem ovlivnily její život a dílo.

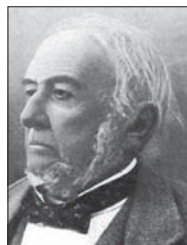
BLACKWELLOVÁ, Elizabeth (1821–1910), britská lékařka. První žena, která získala v roce 1849 lékařský diplom na General Medical School v New Yorku. Podílela se také na založení nemocnice pro ženy v New Yorku v roce 1857. Florence Nightingalovou velmi ovlivnilo v jejím rozhodnutí stát se ošetřovatelkou, když se s ní osobně setkala v Nemocnici svatého Bartoloměje v Londýně.

DUNANT, Henri (1828–1910), švýcarský humanista, zakladatel mezinárodního hnutí Červeného kříže (1863). Má rozhodující zásluhu také na přijetí první Ženevské úmluvy o zlepšení osudu raněných v polních armádách (1864). Držitel první udělené Nobelovy ceny za mír (1901). Autor knihy *Vzpomínka na Solferino* (1862), k jejímuž napsání a vydání mu Florence Nightingalová poslala blahopřejný dopis. (Bližší informace o něm naleznete v knize vydané Úřadem ČČK Henri Dunant - zakladatel mezinárodního hnutí Červeného kříže v Praze v roce 2004).

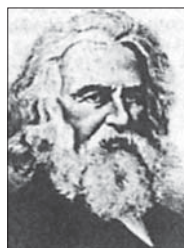

EDVARD VII. (1841–1910), britský král v letech 1901–1910, syn královny Viktorie. V encyklopediích je o něm uváděno, že se aktivně podílel na tvorbě britské zahraniční politiky a byl odpůrcem konkurujícího německého imperialismu. Byl rovněž jedním z tvůrců protiněmecké koalice (Dohody). Právě on byl tím britským králem, který udělil a předal Florence Nightingalové Řád za zásluhy jako první ženě v dějinách.

GLADSTONE, William Ewart (1809–1898), významný britský politik 19. st., původně konzervátec, od roku 1852 liberál. Celkem čtyřikrát byl předsedou britské vlády (1868–1874, 1880–1885, 1886, 1892–1894). Provedl řadu reforem, zasloužil se zejména o rozšíření volebního práva, prosazoval politiku svobodného obchodu. Naproti tomu se neúspěšně pokoušel prosadit autonomii Irska. Florence Nightingalová jej těžko snášela a většinou, když se pokoušel ji navštívit, se vymlouvala na svůj náhle zhoršený zdravotní stav.

LONGFELLOW, Henry Wadsworth (1807–1882), americký básník, filolog a překladatel. Jeho nejznámějším dílem je Píseň o Hiawathovi, v níž zpracoval indiánské báje a legendy. Z dalších známých básní připomeňme: Evangelina, Námluvy Mileša Standishe, Španělský student. Ve své básni Santa Filomena v roce 1857 oslavil obětavou práci Florence Nightingalové v Krymské válce a je mu připisováno také, že ji zde prvně nazval „dámou s lampou“.

MILL, John Stuart (1806–1873), britský pozitivistický filosof, logik a ekonom. Indukci oddělil od dedukce a postavil ji proti ní. Vypracoval systém tzv. induktivní logiky; logiku a filosofii podřizoval psychologii. Politickým zaměřením byl liberál. Velmi pochvalně se zmiňoval o pracích Florence Nightingalové Poznámky k ošetrovatelské péči pro pracující třídy a Názor na hledání náboženské pravdy.

PIROGOV, Nikolaj Ivanovič (1810–1881), ruský lékař, chirurg. Zakladatel moderní válečné chirurgie, autor řady učebnic, profesor univerzity v Petrohradě. Jako první navrhoval třídění raněných na obvažích, bojoval proti předčasným amputacím končetin po střelných zraněních. Poprvé prosazoval v Rusku plastické operace. V Krymské válce na ruské straně fronty, stejně jako Florence Nightingalová na straně anglické, poprvé organizoval práci dobrovolných ošetrovatelek při pomoci raněným.

VIKTORIE (1819–1901), britská královna v letech 1837–1901. Pocházela z německé hannoverské dynastie, jejím manželem byl princ Albert, s nímž měla devět dětí. Za její vlády došlo k velkému rozkvětu britského impéria, s jejím jménem je však spojována i určitá upjatost a puritánství ve společnosti. Podporovala zdravotnické reformy Florence Nightingalové, několikrát jí přijala na svém zámku Balmoralu.

LITERATURA

1. Felder, Debora G.: 100 nejvýznamnějších žen, Euromedia Group - Knižní klub, Praha, 2000
2. Gordon, Richard: Podivuhodné dějiny lékařství, Melantrich, Praha, 1995
3. Gordon, Richard: Slavní a obtížní pacienti, Baronet, Praha, 1998
4. Hartill, Rosemary: Florence Nightingale - Letters and Reflections (Florence Nightingalová - dopisy a úvahy), Arthur James, Evesham, 1996
5. Jarošová, Darja: Florence Nightingalová - průkopnice moderního ošetrovatelství, čas. Ošetrovatelství, roč. 2001, sv. 3, č. 1–2, str. 3–5, Universitas Carolina, Praha, 2001
6. Kolektiv autorů: Lékaři (Encyklopedická edice - Listy č. 6), Encyklopedický dům, Praha, 1997
7. Kolektiv autorů: Malá encyklopédia spisovateľov sveta, Obzor, Bratislava, 1978
8. Kolektiv autorů: Encyklopedický slovník, Odeon, Praha, 1993
9. Kolektiv autorů: Ilustrovaný encyklopedický slovník, Academia, Praha, 1980–1981
10. Kolektiv autorů: Malý encyklopedický slovník A–Ž, Academia, Praha, 1972
11. Kolektiv autorů: Profession: Nurse (Povolání: Sestra), International Red Cross a Red Crescent Museum, Ženeva, 1995
12. Kolektiv autorů: Florence Nightingale Museum - Guidebook (Muzeum Florence Nightingalové - Průvodce), The Florence Nightingale Museum Trust, London, 1997 a 2001
13. Landa, Pavel: Ženy! Ženy! Ženy!, Academia, Praha, 2001
14. Menzel, Marianne: Dcery Eviny (Příběhy slavných žen), Knižní klub a Balios, Praha, 1998
15. Nightingalová, Florence: Kniha o ošetrování nemocných, Nakladatel J. Otto, Praha, 1875
16. Porter, Roy: Největší dobrodiní lidstva, Prostor, Praha, 2001
17. Švejnoha, Josef: Červený kříž a Červený pŕlměsíc, Úřad ČČK, Praha, 2002
18. Švejnoha, Josef: Henri Dunant - zakladatel mezinárodního hnutí Červeného kříže, Úřad ČČK, Praha, 2004

FLORENCE NIGHTINGALOVÁ

zakladatelka dobrovolné ošetrovatelské péče

Mgr. Josef Švejnoha

Odborná recenze: MUDr. Juraj Szántó

Vydáno v rámci společného projektu Německého ČK a Českého ČK
Příprava na katastrofy z prostředků Německého červeného kříže

Vydal Úřad Českého červeného kříže
Thunovská 18, 118 04 Praha 1

2004